

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

KENAN KOZLICA

Sarajevski predor 1993–1995 v slovenskih medijih

Diplomsko delo

Ljubljana, 2017

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

KENAN KOZLICA

Sarajevski predor 1993–1995 v slovenskih medijih

Diplomsko delo

Mentor: izr. prof. dr. Mitja Ferenc

Univerzitetni študijski program
prve stopnje: Zgodovina

Ljubljana, 2017

Zahvala

Iskreno se zahvaljujem svojemu mentorju, izr. prof. dr. Mitji Ferencu, za vso pomoč pri izdelavi diplomske naloge in čas, ki mi ga je posvetil.

Zahvalil bi se rad tudi svoji družini, še posebej mami Zerini in očetu Mirsadu, ki sta mi omogočila študij in mi z vso ljubeznijo in potrpljenjem stala ob strani v vseh lepih in slabih trenutkih. Hvala tudi sestri Lejli za vso moralno podporo in pomoč pri študiju ter izdelavi diplomske naloge.

Izvleček

Sarajevski predor 1993–1995 v slovenskih medijih

Sarajevski predor velja za enega izmed pomembnejših objektov, iz časa vojne v Bosni in Hercegovini, ki je s svojo namembnostjo uspel zagotoviti obleganemu Sarajevu in njegovim prebivalcem rednejši pritek blaga ter osnovnih življenjskih potrebščin, neodvisno od zračnega mostu. Prav tako so imele koristi od predora obrambne strukture v mestu, saj je skozenj potekala oskrbovalna pot, preko katere so branitelji uspeli pridobiti prepotrebno oborožitev in okrepitev. Po koncu vojaških spopadov je ugasnila potreba po predoru in kaj kmalu se je, zaradi neodgovorne in nerazumljive države pristojnih oblasti, objekt začel podirati in izginjati pred očmi javnosti. Toda zahvaljujoč družini Kolar, ki je z vso vnemo pristopila k ohranitvi vsaj določenega dela objekta, je bil ustanovljen muzej z namenom, da spomini na dni, ki so jih preživljali prebivalci Sarajeva v medvojnem obdobju iz dneva v dan, ne bi padli v pozabo. Sčasoma so vse bolj številčni turisti začeli obiskovati bosansko prestolnico in predor je kmalu postal ena izmed pomembnejših znamenitosti mesta. Ravno zaradi tega se je odnos pristojnih oblasti do predora začel spreminjati in s pomočjo odgovornih posameznikov je bil ustanovljen spomeniški kompleks, da bi si obiskovalci uspeli ustvariti karseda natančno podobo o objektu, od katerega je bilo odvisno preživetje Sarajeva ter Bosne in Hercegovine. Da je bil predor zares pomemben in nekoliko poseben, nam pričajo in hkrati dokazujejo tudi članki, ki so bili objavljeni v večini slovenskih medijev.

Ključne besede: vojna v Bosni in Hercegovini, obleganje Sarajeva, sarajevski predor, muzej, slovenski mediji.

Abstract

The Sarajevo Tunnel 1993–1995 in Slovenian media

The Sarajevo tunnel stands as one of the most important objects from wartime in Bosnia and Herzegovina. With its purpose, it successfully provided besieged Sarajevo and the residents more regular inflow of the needed goods and bare necessities, regardless of the airlift. The defensive structures in the city also had a benefit from the tunnel, as there was a supply path run through it, through which the defenders managed to get much-needed weapons and reinforcements. After the end of military conflicts the need for the tunnel has been quenched and soon after that, because of the irresponsible and incomprehensible attitude of the competent authorities, the object began to crumble and disappear from the public eye. But thanks to the family Kolar, who vigorously acceded to preserve at least a certain part of the object, a museum was founded, so the memories of what Sarajevo residents in the interwar period went through from day to day, would not fall into oblivion. Over time, more and more tourists started to visit the Bosnian capital and the tunnel soon became one of the major attractions of the city. This is why the attitude of the competent authorities towards the tunnel began to change and with the help of responsible individuals a monumental complex was established, so the visitors could create as accurate as possible image of the object on which the survival of Sarajevo and Bosnia and Herzegovina was dependent. The fact that the tunnel was really important and somewhat special, is witnessed and at the same time proven by the articles that were published in most Slovenian media.

Keywords: war in Bosnia and Herzegovina, siege of Sarajevo, The Sarajevo Tunnel, museum, Slovenian media.

Kazalo

1	Uvod.....	1
2	Dogodki v času pred razpadom Jugoslavije.....	2
2.1	Večstrankarske volitve v jugoslovanskih republikah.....	2
2.2	Izvedba plebiscita v Sloveniji in referendum o neodvisnosti na Hrvaškem.....	3
2.3	Razglasitev samostojnosti Slovenije in Hrvaške ter začetek oboroženih spopadov.....	4
2.4	Referendum o neodvisnosti, razglasitev samostojnosti in začetek oboroženih spopadov v BiH.....	7
3	Sarajevski predor.....	11
3.1	Vzpostavitev sarajevskega zračnega mostu.....	11
3.2	Prve zamisli o deblokadi Sarajeva.....	12
3.3	Aktivnosti na področju izgradnje predora in začetek gradnje.....	14
3.4	Potek gradnje predora.....	16
3.5	Pomen predora v času obratovanja.....	21
3.6	Pedor v obdobju po končani vojni v BiH.....	25
4	Sarajevski predor v slovenskih medijih.....	28
4.1	Prve omembe predora v slovenskih in tujih medijih.....	28
4.2	Članki o sarajevskem predoru v časopisni dokumentaciji Dela.....	30
4.3	Članki o sarajevskem predoru v tedniku Mladina.....	37
4.4	Članki o sarajevskem predoru pri Slovenski tiskovni agenciji.....	39
4.5	Članki in televizijski posnetki o sarajevskem predoru na RTV Slovenija.....	42
4.6	Članki o sarajevskem predoru na multimedijem portalu 24ur.com.....	43
5	Zaključek.....	44
6	Viri in literatura.....	47
6.1	Časopisni viri.....	47
6.2	Objavljeni viri.....	47
6.3	Elektronski viri.....	47

6.4 Literatura	49
7 Seznam prilog.....	50
7.1 Priloga 1 – Izjava o avtorstvu	50
7.2 Priloga 2 – Izjava kandidata / kandidatke.....	51

1 Uvod

Glede izbire teme, ki jo bom obravnaval v diplomski nalogi, nisem imel velikih težav. Predvsem zato, ker mi je obdobje jugoslovanskih vojn še posebej blizu in zanimivo, saj so posledice tedanjega časa ponekod vidne še danes. Toda preučevanje celotnega obdobja jugoslovanskih vojn bi bilo nekoliko preobsežno za diplomsko nalogo, zato sem se po temeljitem posvetu z mentorjem odločil za obravnavno določenega obdobja oziroma objekta iz časa jugoslovanskih vojn, ki je še dandanes velika neznanka. Ravno slabša prepoznavnost Sarajevskega predora,¹ in to kljub temu da je njegova namembnost bila odrešilnega pomena za Sarajevo ter posledično Bosno in Hercegovino,² je bila odločilna, da sem se odločil, da bom v diplomski nalogi obravnaval omenjeni objekt .

V diplomski nalogi vam bom v krajšem obsegu predstavil dogodke v času pred osamosvojitvijo BiH, začetek vojne v BiH ter obleganje Sarajeva. Samemu predoru bom namenil največ časa, saj je predstavljal življenjsko pomembno povezavo mesta z zunanjim svetom.³ Tu predvsem nameravam predstaviti zamisli o deblokadi Sarajeva, začetke gradnje predora, potek gradnje predora, njegovo namembnost, ter zlorabe le-tega s strani vojnih dobičkarjev. S pomočjo člankov, ki so nastali v pomembnejših medijih v Sloveniji, bom poskušal mestoma podkrepiti določene trditve ter ugotoviti, koliko so slovenski mediji poročali o predoru skozi različna časovna obdobja.

Pri izdelavi diplomske naloge sem si pomagal s številnimi deli v slovenskem, bosanskem in angleškem jeziku. Temeljne podatke sem črpal iz literature, ki se navezuje na omenjeno tematiko. Izbrana literatura obravnava predvsem politična in družbena dogajanja ter vojaške konflikte na območju nekdanje Jugoslavije, ponekod pa se bolj poglobljeno ukvarja z obleganjem Sarajeva. Poleg literature sem podatke pridobil iz časopisnih člankov, dokumentarnih filmov ter televizijskih oddaj in posnetkov. Dokumentarne filme in televizijske oddaje sem si ogledal na spletni strani YouTube,⁴ televizijske posnetke pa v Službi za arhiviranje in dokumentacijo Televizije Slovenija. Pri podrobnejši obravnavi predora mi je bila v veliko pomoč spletna stran spomeniškega kompleksa, na kateri je bilo moč zaslediti številne

¹ Sarajevski predor, ali sarajevski predor rešitve, ali sarajevski predor upanja, ali sarajevski vojaški predor, ali Predor D-B, od tu naprej kot predor.

² Bosna in Hercegovina, od tu naprej kot BiH.

³ Andreas, Peter. *Modre čelade in črni trg: Umetnost preživetja v obleganem Sarajevu*. Uredil Andrej Poznič, prevedla Lea Širok in Andrej Poznič. Mengeš: Ciceron, 2009, str. 78.

⁴ YouTube. Dostopno na spletnem naslovu: <https://www.youtube.com/?gl=SI&hl=sl> (Dostop: 31. marec 2017).

koristne podatke glede predora samega.⁵ Poglavitne članke sem pridobil na Inštitutu za novejšo zgodovino, v novinarski dokumentaciji časopisne hiše Delo, v spletnem arhivu tednika Mladina,⁶ v spletnem arhivu Slovenske tiskovne agencije,⁷ na spletni strani RTV Slovenija⁸ in na spletni strani 24ur.com.⁹ Glavni cilj diplomske naloge je prikazati okoliščine nastanka predora, nekoliko osvetliti njegovo vlogo v vojnem in povojnem času ter obenem analizirati poročanje slovenskih medijev o predoru skozi različna časovna obdobja.

2 Dogodki v času pred razpadom Jugoslavije

Številne spremembe na notranjepolitičnem in zunanjepolitičnem odru so imele velik vpliv na politične in družbene procese v Jugoslaviji. Predvsem so spremembe političnega sistema v državah nekdanjega vzhodnega bloka in pospešeni procesi demokratizacije družbe imeli vpliv na raznolike procese v nekdanji skupni državi. Toda poleg omenjenih dejavnikov so tudi dolgoletna politična in etnična nesoglasja, med nekaterimi narodi znotraj Jugoslavije, ki so počasi pričela prihajati na plan, odigrala pomembno vlogo pri kasnejših spremembah.¹⁰

2.1 Večstrankarske volitve v jugoslovanskih republikah

V procesu demokratizacije družbe je predvsem potrebno izpostaviti nastajanje številnih novih političnih strank in izvedbo večstrankarskih volitev. Tako se je pod vse močnejšim pritiskom, ki je prihajal predvsem iz Beograda, v posameznih republikah oblikovalo mnenje, da je potrebno izvesti večstrankarske volitve in se hkrati postopoma ločiti od federacije¹¹ ali vsaj nadomestiti federalno ureditev z konfederalno. Toda predstavniki Srbije niso pokazali interesa za ponujene predloge.¹²

Razpad obstoječe politične organizacije in vodstva so napovedovali dogodki v začetku leta 1990. Denimo, meseca januarja 1990, je slovenska delegacija protestno zapustila kongres Zveze

⁵ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B. Dostopno na spletnem naslovu:

<http://tunelspasa.ba/#Dobrodo%C5%A1li> (Dostop: 2. april 2017).

⁶ Mladina: Arhiv. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.mladina.si/arhiv/> (Dostop: 2. april 2017).

⁷ Slovenska tiskovna agencija. Dostopno na spletnem naslovu: <https://www.sta.si/iskanje> (Dostop: 2. april 2017).

⁸ Prvi interaktivni multimedijški portal: MMC RTV Slovenija. Dostopno na spletnem naslovu:

<http://www.rtv slo.si/> (Dostop: 2. april 2017).

⁹ 24ur.com – Najbolj obiskana spletna stran v Sloveniji. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.24ur.com/> (Dostop: 2. april 2017).

¹⁰ Malcolm, Noel. *Bosna: kratka povijest*. Sarajevo: Biblioteka Memorija, 2011, str. 368–372.

¹¹ Pirjevec, Jože. *Jugoslovanske vojne: 1991–2001*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2003, str. 35–38.

¹² Malcolm, *Bosna*, str. 371.

komunistov Jugoslavije.¹³ Kasneje se je izkazalo, da je bil odhod slovenske delegacije zgolj eden izmed številnih dejavnikov, ki so povzročili razpad Zveze komunistov Jugoslavije. Po razpadu Zveze komunistov Jugoslavije so se nato v vsaki izmed jugoslovanskih republik zvrstile večstrankarske volitve. Prve so tako potekale aprila v Sloveniji, kjer je zmagala koalicija šestih strank Demosa. Potezam Slovenije so sledili na Hrvaškem, kjer so organizirali volitve meseca maja. Na tamkajšnjih volitvah je zmagala Hrvaška demokratska skupnost pod vodstvom Franja Tuđmana.¹⁴ V BiH so volitve potekale v mesecu novembru, kjer so tri glavne etnične stranke dobile kar 71 odstotkov glasov. V skladu z volilnimi rezultati so si Stranka demokratske akcije Alije Izetbegovića, Srbska demokratska stranka Radovana Karadžića in Hrvaška demokratska skupnost BiH Stjepana Kljuića razdelile oblast po tradicionalnem etničnem ključu.¹⁵ Poleg BiH so se v istem času odvijale volitve tudi v Makedoniji, kjer je zmagala stranka pod vodstvom Kira Gligorova. V Srbiji in Črni Gori so na volitvah meseca decembra istega leta zmagali nekdanji predstavniki komunistične partije, ki so pod vodstvom Slobodana Miloševića ustanovili novo politično stranko z imenom Socialistična stranka Srbije. S prihodom novih političnih strank na oblast so se začela medsebojna trenja le še stopnjevati. Vrhunec pa je napetost doživela potem, ko si je Slobodan Milošević prilastil razmeroma velik delež jugoslovanskega zveznega proračuna, s pomočjo katerega je podprl republiške institucije v Srbiji in si tako uspel zagotoviti zmago na volitvah.¹⁶

2.2 Izvedba plebiscita v Sloveniji in referendumu o neodvisnosti na Hrvaškem

V senci političnih napetosti in dramatičnih dogodkov je bil 23. decembra 1990, v skladu z odlokom oblasti v Sloveniji, izveden plebiscit o osamosvojitvi Slovenije.¹⁷ Na plebiscitu, ki je bil podprt z visoko volilno udeležbo, so se slovenski volilci odločali, ali naj njihova republika postane neodvisna in samostojna država. Plebiscita se je udeležilo več kot 90 odstotkov volilnih upravičencev, ponujeni predlog pa je podprlo 89 odstotkov volilcev.¹⁸ Hkrati so si slovenske oblasti z zakonom določile še polletni časovni rok za izvedbo zadanega cilja.¹⁹

¹³ Malcolm, *Bosna*, str. 370.

¹⁴ Rogel, Carole. *The breakup of Yugoslavia and the war in Bosnia*. Westport (Connecticut); London: Greenwood Press, 1998, str. 20–22.

¹⁵ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne*, str. 38–39.

¹⁶ Rogel, *The breakup of Yugoslavia*, str. 22–23.

¹⁷ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne*, str. 39.

¹⁸ Malcolm, *Bosna*, str. 382–383.

¹⁹ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne*, str. 39.

Po izvedenem plebiscitu v Sloveniji so si v naslednjem letu politični predstavniki ponovno prizadevali za spremembo politične ureditve v Jugoslaviji. Po propadlem poskusu prejšnjega leta se je ponovno na mizi znašel predlog o preoblikovanju Jugoslavije iz federacije v konfederacijo, ki je bil delo predstavnikov BiH ter Makedonije. Predlog je predvideval uveljavitev asimetrične federacije ter preimenovanje države v Unijo jugoslovanskih republik. Predstavniki BiH in Makedonije so želeli s predlogom zadostiti zahtevam predstavnikov iz Slovenije in Hrvaške na eni strani ter predstavnikom Srbije na drugi strani, umiriti nastale razmere v državi in ohraniti državo.²⁰ Tokratni predlog sta, za razliko od prejšnjega, poleg Milana Kučana in Franje Tuđmana podprla tudi Alija Izetbegović in Kiro Gligorov.²¹ Toda Slobodan Milošević je predlog gladko zavrnil in obenem prvič razkril svoje prave namene tako, da je povsem odprto začel govoriti, da bo v primeru preoblikovanja Jugoslavije iz federacije v konfederacijo zahteval priključitev določenih ozemelj Hrvaške in BiH k Srbiji.²²

V naslednjih mesecih se je napetost le še stopnjevala, vrhunec pa je dosegla meseca maja 1991. V skladu s pravili rotacije v kolektivnem predsedstvu Jugoslavije je Stipe Mesić moral postati novi predsedujoči predsedstvu. S to namero se ni strinjal Slobodan Milošević in njegov tesni sodelavec, predstavnik Srbije v kolektivnem predsedstvu, Borisav Jović, saj bi v primeru uresničitve rotacije nadzor nad oboroženimi silami prešel v roke hrvaškega predstavnika. Tako je Jović s podporo Srbije, Vojvodine, Črne Gore in Kosova 15. maja 1991 zavrnil možnost, da preda funkcijo predsedujočega predsedstvu predstavniku Hrvaške Mesiću.²³

Zaradi vse bolj odprtih teritorialnih namer Srbije ter odpovedi delovanja kolektivnega predsedstva so se oblasti na Hrvaškem odločile za izvedbo referendumu o neodvisnosti. Referendum je bil izpeljan 19. maja 1991, predlog o neodvisnosti Hrvaške je podprlo 92 odstotkov volilnih upravičencev,²⁴ hrvaški Srbi pa se referendumu večinoma niso udeležili.²⁵

2.3 Razglasitev samostojnosti Slovenije in Hrvaške ter začetek oboroženih spopadov

Na podlagi plebiscitne odločitve v Sloveniji in referendumskih rezultatov na Hrvaškem sta obe državi 25. junija 1991 razglasili svojo samostojnost in neodvisnost. Z odločitvijo obeh držav se ni strinjala jugoslovanska vlada, zato se je odločila za vojaško posredovanje v Sloveniji in na

²⁰ Rogel, *The breakup of Yugoslavia*, str. 24.

²¹ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne*, str. 39.

²² Malcolm, *Bosna*, str. 383.

²³ Rogel, *The breakup of Yugoslavia*, str. 24.

²⁴ Malcolm, *Bosna*, str. 385.

²⁵ Rogel, *The breakup of Yugoslavia*, str. 24.

Hrvaškem. Predvsem bi morebitno uspešno vojaško posredovanje bilo v veliko pomoč zveznim oblastem in Miloševiću, saj je le-ta menil, da bi v primeru zaustavitve neodvisnosti obeh držav uspeli pokazati tudi ostalim republikam, kakšna usoda jih lahko doleti v primeru, da se odločijo za podoben korak. Pri mnenju jugoslovanskih oblasti in Miloševića je potrebno izpostaviti, da sta se Evropska skupnost in ZDA zavzeli za enotnost in teritorialno integriteto Jugoslavije. Tako so jugoslovanske oblasti dobile pozitivno mnenje iz visokih političnih krogov in so se na podlagi tega lahko odločile za vojaško posredovanje.²⁶

Vojaško posredovanje Jugoslovanske ljudske armade v Sloveniji,²⁷ se je pričelo že dan po razglasitvi neodvisnosti.²⁸ Toda slovenske oblasti so z uspešno medijsko propagando in lastnimi obrambnimi silami hitro uspele končati desetdnevni spopad.²⁹ Predvsem je slovenskim oblastem s spretnim medijskim poročanjem uspelo spremeniti mnenje znotraj visokih političnih krogov in obenem izzvati močnejšo ter ugodnejšo mednarodno politično reakcijo.³⁰ Sovražnosti na ozemlju Slovenije so bile dokončno ustavljene 7. julija 1991 s podpisom Brionske deklaracije, ki so jo oblikovali predstavniki Evropske skupnosti in sprtih strani. Poglavitni namen deklaracije je bil končati vojaške aktivnosti na ozemlju Slovenije, obenem pa so se slovenske oblasti zavezale, da bodo ustavile osamosvojitvene dejavnosti za tri mesece.³¹

Po uveljavitvi Brionske deklaracije se je meseca julija v Beogradu sestalo kolektivno predsedstvo Jugoslavije, kateremu je v skladu z dogovorom predsedoval Mesić.³² Na dnevnem redu 18. julija 1991 se je znašel predlog Janeza Drnovška, ki je predvideval umik JLA iz Slovenije v naslednjih treh mesecih. Na vsesplošno presenečenje so vsi člani predsedstva, razen hrvaškega člana, potrdili predlog o umiku zveznih enot iz Slovenije. Nasprotovanje hrvaškega člana predsedstva ni bilo naključno, saj je sam prav tako želel doseči umik JLA iz svoje domovine. Dogovor članov predsedstva je omogočil konec slovensko-jugoslovanskih spopadov, obenem pa je nehote odprl nadaljnje spopade, saj se je JLA le umaknila iz Slovenije v druge jugoslovanske republike.³³

²⁶ Malcolm, *Bosna*, str. 385-386.

²⁷ Jugoslovanska ljudska armada, od tu naprej kot JLA.

²⁸ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne*, str. 47-48.

²⁹ *Prav tam*, str. 47-61.

³⁰ *Prav tam*, str. 50-51.

³¹ *Prav tam*, str. 61-63.

³² Rogel, *The breakup of Yugoslavia*, str. 25.

³³ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne*, str. 63.

Uvod v vojaške spopade na Hrvaškem je predstavljala močna in vnaprej natančno določena propaganda, ki je imela za cilj prepričati tamkajšnje srbsko prebivalstvo, da ga ogrožajo hrvaške oblasti. Propaganda, ki je bila vodena iz Beograda, je poskušala ustvariti občutek fašizacije družbe in obenem predstaviti novo oblast kot podaljšek ustaškega režima iz časa druge svetovne vojne.³⁴ Pod pritiskom Beograda in pod vplivom miselnosti, ki je narekovala ogroženost s strani hrvaških oblasti, je januarja 1991 na območju Knina vzniknila paradržavna tvorba z nazivom Srbska avtonomna oblast Krajina s svojo lastno skupščino. Delitev hrvaškega ozemlja se je tako postopoma pripravljala že pred razglasitvijo neodvisnosti Hrvaške.³⁵

Poleg beograjske propagande so občutek ogroženosti pri hrvaških Srbih vzbujale tudi neposrečene poteze hrvaške vlade, med katerimi so bile nekatere popolnoma v nasprotju z nastalo situacijo v državi. Denimo, ena izmed potez hrvaških oblasti, ki je bila sprejeta povsem po nepotrebnem, je predvidevala umik ciriličnih napisov z ulic. Tako so oblasti v Zagrebu s sprejemanjem takšnih odlokov še dodatno poslabšale odnose s srbskim prebivalstvom, namesto da bi ga uspele pomiriti.³⁶

Po razglasitvi neodvisnosti na Hrvaškem in po podpisu Brionske deklaracije so se hrvaške oblasti in hrvaški predstavniki v zveznih institucijah vedno bolj zavzemali za umik JLA iz Hrvaške. Zahtevo za umik so utemeljevali z dejstvom, da JLA ne more več delovati kot nepristranski arbiter, saj naj bi bilo v vrhu armade okoli 70 odstotkov poveljnikov srbske narodnosti. Poleg tega so zvezne oblasti sčasoma popolnoma izgubile oblast nad armado.³⁷ Trditve hrvaških oblasti je dodatno podkrepil še Milošević, saj je poudarjal, da ima Slovenija pravico do miroljubne razdružitve, Hrvaška pa te pravice naj ne bi imela zaradi tamkajšnje močne srbske populacije.³⁸

Sčasoma so z različnih koncev države začele prihajati novice o tem, da JLA vse bolj aktivno podpira srbski del prebivalstva.³⁹ Medtem ko je še potekala agresija na Slovenijo, so se začeli pojavljati manjši incidenti v različnih delih države, ki so sčasoma prerasli v večje spopade. Območja, na katerih so se pojavljali prvi spopadi, so bila geografsko, zgodovinsko in etnično medsebojno različna. Najhitreje je prišlo do spopadov, med vladnimi in uporniškimi silami, na

³⁴ Malcolm, *Bosna*, str. 369–372.

³⁵ *Prav tam*, str. 369–374.

³⁶ *Prav tam*, str. 373.

³⁷ Rogel, *The breakup of Yugoslavia*, str. 25.

³⁸ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne*, str. 63.

³⁹ Rogel, *The breakup of Yugoslavia*, str. 25.

območju, kjer je srbsko prebivalstvo živelo dovolj strnjeno.⁴⁰ To območje se je marsikje ujemalo z mejami nekdanje Vojne krajine, predvsem ob zahodni meji BiH, kjer je srbsko prebivalstvo tvorilo večino.⁴¹ Sčasoma so tako manjši lokalni spopadi začeli preraščati v večje, med katerimi sta zagotovo najbolj znana primera obleganj Vukovarja in Dubrovnika.⁴²

Prve posledice spopadov so bile kmalu vidne, saj se je število umorjenih in razseljenih nenadoma drastično povečalo. Zato so se, za namen ohranitve miru in dosego mirovnega sporazuma, Združeni narodi odločili za napotitev svojih pripadnikov na Hrvaško.⁴³ Pripadniki ZN so, v skladu z mandatom, skrbeli za izvedbo premirja, ki je stopilo v veljavo meseca januarja 1992. Poleg tega so še nadzorovali umik JLA iz Hrvaške ter tvorili tako imenovano modro črto, ki je ločevala vladne in uporniške sile. S prihodom mirovnih sil, so se razmere med vojskujočima se stranema nekoliko umirile, toda hrvaške oblasti so si vsekakor prizadevale za čimprejšnjo pridobitev oblasti nad zasedenimi ozemlji, nad katerimi jim je dokončno uspelo vzpostaviti nadzor šele meseca avgusta 1995. Prihod mirovnih sil na Hrvaško je uspel za nekaj časa ohraniti vojaške dosežke hrvaških Srbov, obenem pa je Miloševiću omogočil pridobitev dragocenega časa, v katerem se je lahko bolj natančno posvetil pomembnejšim zadevam.⁴⁴

2.4 Referendum o neodvisnosti, razglasitev samostojnosti in začetek oboroženih spopadov v BiH

Po izvedbi plebiscita v Sloveniji in referendumu na Hrvaškem ter razglasitvi neodvisnosti v obeh omenjenih republikah so se oblasti v BiH znašle v nezavidljivem položaju. BiH se je znašla na razpotju, ali ostati v nekakšni okrnjeni Jugoslaviji pod vplivom Beograda ali nadaljevati pot kot samostojna in neodvisna država.⁴⁵

Prihajajoča dogajanja v BiH so bila, v primerjavi z drugimi republikami nekdanje Jugoslavije, bolj nepredvidljiva. Predvsem je močna propaganda, ki je prihajala iz sosednjih držav, želela prikazati, da so vzroki za propad države notranji, ki temeljijo na več sto let trajajočem medetničnem sovraštvu. Poleg tega so se zvrstile številne razprave o tem, ali BiH sploh obstaja in ali je sposobna obstati kot samostojna država. Tvorci propagande so verjetno želeli ustvariti

⁴⁰ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne*, str. 67.

⁴¹ Malcolm, *Bosna*, str. 371.

⁴² O'Shea, Brendan. *The modern Yugoslav conflict 1991-1995. Perception, deception and dishonesty*. London, New York: Routledge, 2012, str. 22–25.

⁴³ Združeni narodi, od tu naprej kot ZN.

⁴⁴ Rogel, *The breakup of Yugoslavia*, str. 25–26.

⁴⁵ Malcolm, *Bosna*, str. 393.

povsem napačno podobo o BiH in tako še dodatno otežiti situacijo v državi ter hkrati poslabšati njen ugled v mednarodnih političnih krogih.⁴⁶

Kljub napetim odnosom znotraj države so se bosanske oblasti odločile za izvedbo referendumov o neodvisnosti. Tako so 29. februarja in 1. marca 1992 volilni upravičenci odgovarjali na vprašanje: »Ali ste za suvereno in neodvisno Bosno in Hercegovino, državo enakopravnih državljanov, narodov - Muslimanov, Srbov, Hrvatov, in pripadnikov drugih narodov, ki živijo v njej?«⁴⁷ Referenduma, ki so ga nadzorovali evropski in ameriški opazovalci, se je udeležilo 63,4 odstotka upravičencev, od katerih se je 99,43 odstotka izreklo v prid neodvisnosti.⁴⁸ Poleg številnih opazovalcev je dodatno veljavo izvedenemu referendumu dajal predlog mednarodne skupnosti, ki je ponujal vsem jugoslovanskim republikam možnost, da postanejo neodvisne.⁴⁹ Toda v številnih mestih širom države se volilni upravičenci niso mogli udeležiti referendumov, saj je Karadžićeva stranka SDS s postavitvijo barikad onemogočila izvedbo le-tega. Poleg tega je v protireferendumski kampanji sodelovala še JLA, in sicer tako, da je z letali trosila letake, ki so pozivali volilce k bojkotu referendumov. Tako je JLA s svojim delovanjem še enkrat več dokazala, da tudi v tem procesu ni bila politično nevtralna.⁵⁰

Po končanem referendumu so oblasti v Sarajevu 2. marca 1992 objavile volilne rezultate,⁵¹ nato pa so pripadniki paravojaških enot, ki so bili večinoma privrženci stranke SDS, zavzeli ključne položaje v mestu in postavili barikade.⁵² Razlog za njihovo početje naj bi bil umor srbskega svata, ki se je zgodil že dan prej v starem delu mesta. Najverjetneje so pripadniki paravojaških enot in njihovi vodje želeli izpeljati državni udar, toda številni protestniki so uspeli ustaviti njihove namere.⁵³ Kljub temu, da je situacija v državi ponekod že dlje časa uhajala izpod nadzora, so se oblasti v Sarajevu, na podlagi referendumskih rezultatov, 3. marca 1992, odločile za razglasitev neodvisnosti BiH.⁵⁴

⁴⁶ Rogel, *The breakup of Yugoslavia*, str. 43–56.

⁴⁷ Malcolm, *Bosna*, str. 394.

⁴⁸ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne*, str. 125.

⁴⁹ Rogel, *The breakup of Yugoslavia*, str. 31.

⁵⁰ Malcolm, *Bosna*, str. 394.

⁵¹ Malcolm, *Bosna*, str. 394.

⁵² O'Shea, *The modern Yugoslav conflict*, str. 33.

⁵³ Malcolm, *Bosna*, str. 394.

⁵⁴ O'Shea, *The modern Yugoslav conflict*, str. 33–34.

Medtem ko so bosanske oblasti čakale na reakcijo mednarodne skupnosti, so se v mestih širom države začeli pojavljati manjši incidenti, ki so sčasoma začeli preraščati v odprte spopade.⁵⁵ Začetek spopadov je bil v mnogočem podoben dogodkom, ki so se zvrstili na Hrvaškem že leto poprej. Temelj za začetek spopadov in posledično razkosanje države sta predstavljala srečanje Tuđmana in Miloševića v Karađorđevu in skrivni načrt RAM. Na srečanju v Karađorđevu sta predstavnik Hrvaške in Srbije uspela doseči okvirni sporazum, ki je predvideval delitev BiH med obema državama ter nastanek Velike Hrvaške, Velike Srbije in tamponske muslimanske države. Pozneje so bili tudi tuji opazovalci seznanjeni z vsebino dogovora, predsednik Hrvaške pa je zatrjeval, da bi delitev BiH »najbolj ustrezala dolgoročnim koristim vseh treh narodov.«⁵⁶ Poleg omenjenega dogovora je še skrivni načrt RAM, ki je bil pripravljen v Moskvi, predvideval ustanovitev Velike Srbije z izhodom na morje. V skladu s skrivnim načrtom je tako meseca januarja 1992 JLA začela z namestitvijo šestih korpusov v BiH, ki so bili oboroženi z zajetno količino orožja. Poleg tega so še močno povečali število rednih vojakov v Sarajevu in mesto je nenadoma postalo eno izmed najbolj zastraženih mest v Evropi, če ne na svetu. V okolici mesta je bilo na skrivaj postavljenih na stotine topniških postojank, ki so dobile koordinate tarč, ki bi jih bilo treba obstreljevati. Na hribih okoli mesta je bilo zgrajenih na desetine kilometrov novih cest, ki naj bi služile za dostavo težkega orožja. V Han Pijesku, mestu nedaleč od Sarajeva, pa je bilo aktivirano osrednje strateško poveljstvo, ki je bilo podprto z mrežo elektronskih komunikacij. JLA je svoje početje opravičevala z razlogom, da gre za obrambne manevre, s pomočjo katerih naj bi enote postale bolj pripravljene na morebitni napad Zahoda.⁵⁷ Kasneje se je izkazalo, da je JLA, s pomočjo natančne medijske propagande in paravojaških enot, uspela v prvih tednih vojne zavzeti več kot 60 odstotkov ozemlja BiH.⁵⁸

Kljub vojaškim operacijam in manevrom JLA je evropska skupnost 6. aprila 1992 priznala BiH kot neodvisno državo.⁵⁹ Do priznanja neodvisnosti je prišlo ravno na obletnico osvoboditve Sarajeva leta 1945, pa tudi na dan, ko je Luftwaffe leta 1941 bombardiral Beograd. Naslednjega dne so to storile ZDA; in sicer tako, da so priznale neodvisnost BiH, Slovenije in Hrvaške. Obenem so še zapisale, da za mednarodne meje sprejemajo le dotedanje republiške meje.⁶⁰

⁵⁵ Malcolm, *Bosna*, str. 401–403.

⁵⁶ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne*, str. 106.

⁵⁷ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne*, str. 116.

⁵⁸ Malcolm, *Bosna*, str. 403–404.

⁵⁹ Malcolm, *Bosna*, str. 399.

⁶⁰ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne*, str. 135.

Že dan pred mednarodnim priznanjem BiH je na ulicah Sarajeva prišlo do prvih resnejših spopadov med vladnimi silami in JLA, saj je slednja s posebnimi enotami skušala zasesti sedež predsedstva BiH in se tako polastiti oblasti. JLA je po srditih bojih z vladnimi silami uspela zasesti le mednarodno letališče, v spopadu za predsedniško palačo pa je bila poražena. Potem, ko JLA ni uspelo zasesti poslopja predsedstva, se je začela zbirati množica protestnikov, ki se je napotila v skupščino in tam organizirala happening (dogodek, op: a.). Protestnikom, ki so zahtevali mir in vlado narodne enotnosti, so se 6. aprila 1992 pridružili še številni drugi protestniki iz bližnjih mest.⁶¹ Toda miroljubne proteste so prekinili ostrostrelski strelji s strehe hotela Holiday Inn in pri tem ubili šest ljudi, več pa so jih ranili. Še istega dne so sile bosanskih Srbov, utrjene na hribih okoli Sarajeva, pričele z obstreljevanjem mesta, in tako se je tudi uradno začela tri in pol leta trajajoča vojna.⁶²

Poleg številnih tragedij v vojni v BiH je, poleg genocida v Srebrenici, najbolj znano obleganje Sarajeva, ki je uradno potekalo od 6. aprila 1992 do 29. februarja 1996. V obleganju je bilo mesto, s strani JLA in kasneje Vojske Republike srbske,⁶³ stisnjeno v 65 kilometrov dolg jeklen obroč, ki ga je tvorilo 260 tankov, 120 minometov ter večje število večcevniht raketometov, avtomatskega orožja in pušk.⁶⁴ Poleg vesplošnega pomanjkanja orožja je dodatne težave obrambi povzročala izrazita kotlinska lega mesta, saj je to prinašalo občutno prednost oblegovalcem. Po pričakovanjih in napovedih številnih politikov naj Sarajevo in BiH ne bi bila pripravljena na dolgotrajnejše bojevanje. Tako je Karadžić razglašal, da bo v vojni zmagal »v dveh urah«, medtem ko so v vrhu JLA previdno govorili o bliskoviti vojni. Predvidevali so, da obramba Sarajeva ne bo zdržala več kot sedem do deset dni, celotna država pa ne več kot štiri tedne.⁶⁵ Toda pričakovanja so se nemudoma izkazala za napačna in vojaški spopadi so se vlekli veliko dlje od navedenih napovedi. Najhujši spopadi, za nadzor nad mestom, so potekali v prvem letu vojne, saj je bila takrat uničena večina infrastrukture ter kulturnih, verskih in drugih pomembnih objektov. Poleg rednega obstreljevanja z granatami, ki je doseglo vrhunec 22. julija 1993, ko je bilo na mesto izstreljenih 3.777 granat, so dodatno nevarnost predstavljali številni ostrostrelci, ki so poskušali s svojim delovanjem še dodatno spodkopati obrambo mesta in

⁶¹ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne*, str. 137–138.

⁶² Andreas, *Modre čelade in črni trg*, str. 44.

⁶³ Vojska Republike srbske, od tu naprej kot VRS.

⁶⁴ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Agresija na BiH i opsada Sarajeva. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.tunelspasa.ba/#agresija-na-bih-i-opsada-sarajeva> (Dostop: 17. april 2017).

⁶⁵ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne*, str. 136–137.

ustrahovati prebivalstvo. V obleganju Sarajeva, ki je trajalo 1425 dni, je bilo ubitih 11.541 ljudi, od tega 1.601 otrok, težje ali lažje ranjenih pa je bilo več kot 56.000 ljudi.⁶⁶

3 Sarajevski predor

3.1 Vzpostavitev sarajevskega zračnega mostu

V vesplošnem pomanjkanju in blokadi mesta so bosanske oblasti začele vse intenzivnejše delovati v smeri deblokade mesta in povezovanja z območji, ki so bila pod nadzorom vladnih sil. Sprva so se oblasti v Sarajevu osredotočile na morebitno intervencijo zahodnih držav, toda kmalu se je izkazalo, da do posredovanja vendarle ne bo prišlo.

Tako se je namesto vojaškega posredovanja mednarodna skupnost odločila za vzpostavitev humanitarnega zračnega mostu, saj so ZN pozivali k vzpostavljanju razmer, ki bi zagotavljale nemoteno razdeljevanje humanitarne pomoči v Sarajevu in drugih predelih države. Hkrati so se predstavniki ZN zavzemali za vzpostavitev varnostnega območja okoli Sarajeva in njegovega letališča. Za vzpostavitev zračnega mostu si je še posebej prizadevala Francija ter večina zahodnih držav, saj je predstavljal alternativo vojaškemu posredovanju. Dokončno je vse dileme okoli zračnega mostu razrešil obisk francoskega predsednika François Mitterranda v Sarajevu. Mitterrand je dal odločilno podporo humanitarnemu vidiku posredovanja, obenem pa je kot največjo prednostno nalogo označil odprtje letališča. Tako je bil do 5. junija 1992 dosežen dogovor o letališču, zračni most, pod nadzorom ZN, pa je bil vzpostavljen konec meseca.⁶⁷ V skladu z dogovorom se je začelo dostavljati humanitarno pomoč po zračni poti, dnevno pa je na sarajevskem letališču pristalo okoli 30 letal. V obdobju med 29. junijem 1992 in 9. januarjem 1996 je na letališču pristalo 13.100 letal iz različnih držav, pri tem pa so prepeljali 161.700 ton tovora in mnoge politike ter civiliste.⁶⁸ V času obratovanja in v obsegu prepeljanega tovora je sarajevski zračni most prekašal celo znameniti berlinski zračni most, ki so ga vzpostavili zahodni zavezniki po drugi svetovni vojni z namenom oskrbeti Zahodni Berlin.⁶⁹

⁶⁶ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Agresija na BiH i opsada Sarajeva.

⁶⁷ Andreas, *Modre čelade in črni trg*, str. 49–51.

⁶⁸ »Zadnji let po sarajevskem zračnem mostu.« *Slovenska tiskovna agencija*, 9. januar 1996. Dostopno na spletnem naslovu: <https://www.sta.si/181617/zadnji-let-po-sarajevskem-zracnem-mostu> (Dostop: 19. november 2016).

⁶⁹ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Sarajevska aerodromska pista. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.tunelspasa.ba/#sarajevska-aerodromska-pista> (Dostop: 20. april 2017).

Srbski voditelji v BiH so s prepustitvijo letališča silam ZN pridobili številne oprijemljive prednosti. Sprva jim je uspelo preprečiti morebitno posredovanje zahodnih držav in hkrati preložiti breme odgovornejšega ravnanja na bosansko vlado. Predvsem je potrebno izpostaviti, da je dogovor omogočal le delovanje letališča v humanitarne namene, obenem pa je molče in nehote pristajal na obleganje, saj ni predvideval nikakršne druge zaščite za prebivalce Sarajeva. Tako je sporazum predstavljal veliko zmago za srbsko stran, obenem pa je ves čas vojne močno omejeval delovanje sil ZN.⁷⁰

V skladu z dogovorom je bil prav tako prepovedan kakršenkoli prehod civilistov iz mesta in obratno ter uporaba letališča za oborožene sile BiH. Tako so sile ZN imele odgovornost pri nadzorovanju letališča in pri tem so bile dokaj dosledne.⁷¹ Toda kljub temu so se številni civilisti, ki se niso mogli upreti skušnjavi, vedno bolj odločali za nevarno prečkanje letališke steze. Za nevarno početje se je odločalo vedno več ljudi predvsem zato, ker je v mestu vladalo splošno pomanjkanje hrane. Hkrati so tudi cene hrane, ki jo je še bilo mogoče kupiti v mestu, sčasoma dosegle vrtooglave zneske. V naseljih okoli Sarajeva je bila večina življenjskih potrebščin občutno cenejša in dostopnejša kot v samem mestu in zato se je vedno več ljudi zaradi želje po preživetju odločalo za takšno nevarno početje.⁷² Pri prečkanju, ki se je odvijalo večinoma ponoči, so bili številni civilisti s strani pripadnikov VRS ranjeni ali ubiti, nekatere pa so prijeli pripadniki ZN in jih vrnili na položaje, od koder so prišli. Letališka steza sarajevskega letališča je tako v prvem letu vojne postala najbolj znana pot za vhod in izhod v ali iz obkoljenega mesta. Toda kaj kmalu so oblasti začele z iskanjem drugačnih in boljših alternativ, s katerimi bi lahko bilo mesto dokončno deblokirano.⁷³

3.2 Prve zamisli o deblokadi Sarajeva

V prvih mesecih obleganja Sarajeva so se frontne črte večinoma povsod že ustalile. Tako se je vojaški spopad, za katerega je bilo predvideno, da se bo končal v kratkem, spremenil v tipično pozicijsko vojno. V takšnem položaju so bosanske oblasti začele iskati načine, s pomočjo

⁷⁰ Andreas, *Modre čelade in črni trg*, str. 52.

⁷¹ »Opsada Sarajeva i tunel spasa.« *Slučajevi X*. Sarajevo: Hayat TV BiH, 7. oktober 2013, 00:02:39 min. Dostopno na spletnem naslovu: https://www.youtube.com/watch?v=udnq_CLUCvg (Dostop: 22. april 2017).

⁷² *Sarajevski ratni tunel*, dokumentarni film. Režiser Matjaž Fištravec. Ljubljana, Sarajevo: TV Slovenija, RTV FTV BiH, 2007, 00:09:36 min. Dostopno na spletnem naslovu: <https://www.youtube.com/watch?v=bH1VH2etm1I> (Dostop: 22. april 2017).

⁷³ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Sarajevska aerodromska pista.

katerih bi lahko dokončno, neodvisno od zračnega mostu, prekinile odrezanost Sarajeva od sveta.

Po prvotnih načrtih so oblasti poskušale razbiti obroč okoli mesta po vojaški poti. Kmalu sta bili izvedeni vojaški operaciji z nazivom »Zmaj 92« in »Jug 92«, toda obe sta se končali neuspešno in z velikimi izgubami. Po obeh izvedenih vojaških operacijah je vedno bolj postajalo jasno, da bo deblokado mesta težko doseči po vojaški poti, zato so se začele pojavljati nove, sprejemljivejše in uresničljivejše ideje.⁷⁴

Po neuspešnih vojaških akcijah so branitelji mesta poskušali zgraditi preko letališke steze montažno žičnico. Ena izmed možnosti za prenos tovora o kateri so tudi razmišljali, pa so bili dresirani psi pasme bernardinec.⁷⁵ Kmalu je sledil nov predlog; in sicer s strani generalštaba bosanske vojske. V skladu s predlogom, ki je bil oblikovan konec meseca maja in v začetku junija 1992, bi enote bosanske vojske zavzele hrib Mojnilo in nato še naselje Dobrinja, ki se nahajata v bližini letališča. Po zavzetju obeh strateških točk, naj bi nato sledila gradnja predora pod letališko stezo. Z uresničevanjem omenjenega projekta so oblasti nemudoma začele, saj so bili prebivalci Sarajeva vedno bolj odvisni od deblokade mesta. Poleg tega so se bosanske sile soočale še z veliko materialno in tehnično podhranjenostjo.⁷⁶

Meseca julija 1992 so se znotraj oblasti vedno bolj začele širiti zamisli o gradnji predora, ki naj bi po prvotnih ocenah v dolžino meril od 600 do 700 metrov. Predlog je bil predstavljen predsedniku Aliji Izetbegoviću, nato so sledile analize in konzultacije s predstavniki vojaških in civilnih oblasti. Številni analitiki so predvidevali, da bi gradnja predora trajala od tri do štiri mesece. Menili so, da je z deli potrebno začeti karseda hitro, da se Sarajevo mora čimprej deblokirati, saj bi ga v nasprotnem primeru lahko zasedle sile, ki so ga oblegale.⁷⁷

Meseca decembra 1992 je nato general Armade BiH Rašid Zorlak sklical sestanek z inženirjema, na katerem so bili predstavljeni in obravnavani različni predlogi glede deblokade mesta. Na sestanku je general Zorlak predstavil dva predloga. Prvi predlog je predvideval gradnjo predora skozi hrib Trebević, drugi predlog pa gradnjo predora pod letališko stezo. Prvotni predlog je bil zavržen, slednji pa je izzval določen interes pri inženirjih. Toda inženirji

⁷⁴ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Izgradnja tunela. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.tunelspasa.ba/#izgradnja-tunela> (Dostop: 22. april 2017).

⁷⁵ *Sarajevski ratni tunel*, 00:12:01 min.

⁷⁶ *Sarajevski ratni tunel*, 00:08:11 min.

⁷⁷ *Sarajevski ratni tunel*, 00:16:20 min.

so pri odobritvi drugega predloga imeli pomisleke predvsem glede geološke sestave tal in podzemnih voda, zato so gradnjo večinoma odsvetovali. Toda sarajevski inženir Nedžad Branković je kljub temu sprejel možnost gradnje predora in breme odgovornosti, ne da bi pri tem natančno vedel, ali je povsem možno projekt izpeljati. General Zorlak je inženirju Brankoviću dejal, da se je že pred sestankom posvetoval s številnimi drugimi inženirji glede gradnje predora pod letališko stezo in da je od večine prejel negativne odgovore zaradi težavne strukture tal. Obenem je inženirju Brankoviću zastavil še vprašanje, na podlagi česa sklepa, da je možno predor zgraditi. Inženir Branković je pri tem le povedal, da je on najboljši inženir v mestu in da bodo to že nekako uredili.⁷⁸

Potem, ko se je končala večina posvetov, je general Zorlak 22. decembra 1992 izdal ukaz o realizaciji projekta gradnje predora.⁷⁹ Nato je 12. januarja 1993 sledil še ukaz komandanta 1. korpusa Armade BiH, ki je bil namenjen brigadam v sklopu korpusa. V ukazu se je pozivalo brigade, da dajo na razpolago vse potrebne vire ki bi bili potrebni projektantom pri izdelavi projektne dokumentacije ali pri sami izgradnji predora.⁸⁰ Z izdanima ukazoma so se tako tudi uradno začele aktivnosti za gradnjo predora.

3.3 Aktivnosti na področju izgradnje predora in začetek gradnje

Po vseh danih predlogih je na koncu prevladala zamisel o gradnji predora pod letališko stezo. Gradnja predora se je izkazala kot ena izmed najprimernejših rešitev, saj je bil na tem območju obroč oblegovalcev najšibkejši. Poleg tega so bosanske sile imele pod nadzorom ozemlje ob vzdolžnih straneh letališkega kompleksa, srbske sile pa ozemlje ob bočnih straneh letališkega kompleksa.⁸¹ V strogi tajnosti se je tako ekipa inženirjev, zbranih okoli Nedžada Brankovića, meseca decembra 1992 lotila preučevanja različnih možnosti gradnje predora. Sprva so začeli z iskanjem načrtov drenažnih cevi, ki so bile speljane pod letališčem. Toda kmalu so ugotovili, da so cevi položene v napačni smeri, poleg tega pa so bile tudi premajhnega obsega. Zato so bile drenažne cevi neprimerne za kakršnokoli namembnost ali kakršenkoli prehod.⁸²

⁷⁸ »Opsada Sarajeva i tunel spasa,« 00:07:21 min.

⁷⁹ *Sarajevski ratni tunel*, 00:22:43 min.

⁸⁰ *Tunel spasa*, dokumentarni film. Režiser Suad Zijadić in Dina Memić. Sarajevo: Fond Memorijala, 2014, 00:05:15 min. Dostopno na spletnem naslovu: <https://www.youtube.com/watch?v=sgaQAFWKYsI> (Dostop: 23. april 2017).

⁸¹ *Tunel spasa*, 00:03:00 min.

⁸² *Sarajevski ratni tunel*, 00:23:04 min.

Po neuspelem poskusu je sledila izdelava načrta za gradnjo predora pod letališko stezo. Sprva so projektanti, na področju naselja Dobrinja, izmerili nivo podzemnih voda. Pri merjenju so predvsem ugotavljali, kako globoko morajo kopati in pod katerim kotom morajo začeti z izkopavanjem. Iz prvotnih podatkov je bilo razvidno, da se bo pri začetni gradnji kopalo med sedmimi in osmimi metri pod površjem. Pri določevanju osi predora so nato projektanti izbrali dve stanovanjski hiši, ki sta si stali nasproti in na vsaki izmed njiju zabili žebelj. Hiši sta predstavljali začetni točki gradnje predora, žebelja pa geodetski točki, s pomočjo katerih so geometri uspeli bolj natančno izmeriti gradbene danosti in lastnosti. Pri tem je potrebno izpostaviti, da se je ena stanovanjska hiša nahajala v naselju Dobrinja, druga pa v naselju Butmir. Zato se je v kasnejših dokumentih, za naziv in oznako predora, pogostokrat uporabljala okrajšava D-B, saj sta črki v okrajšavi predstavljali začetnici obeh omenjenih naselij.⁸³ Ob izdelavi načrta so bili projektanti večkrat prisiljeni prečkati letališko stezo in pri tem so bili nekateri ranjeni ali zajeti. Toda kljub vsem težavam in pričakovanjem je bil celoten načrt, z naslovom *Glavni projekt komunikacije D-B*, končan v manj kot mesecu dni in potrjen s strani pristojnih državnih oblasti. Toda kljub temu so obstajali neutemeljeni dvomi glede realizacije projekta, saj so številni menili, da gre za norost in fantazijo.⁸⁴

V skladu z izdelanim načrtom so inženirji pričeli z izvajanjem skrivnih gradbenih dejavnosti. Sčasoma so vodilni ugotovili, da so ponekod vojaške enote, še preden je prišlo do ukaza o gradnji, v popolni tajnosti že začele z realizacijo projekta.⁸⁵ Projektanti so pri izdelavi načrtov upoštevali tudi dejstvo, da bi lahko sile ZN in oblegovalci nasprotovali gradnji predora. Morebitno nasprotovanje oblegovalcev je bilo pričakovati, toda inženirji so menili, da bi projektu lahko nasprotovale tudi sile ZN, saj je predor potekal pod letališko stezo, ki je bila v pristojnosti mirovnih sil. Zato je bilo v načrtu predvideno, da se del trase predora nekoliko spremeni; in sicer tako, da se celotna trasa iz naselja Dobrinja zamakne za 45 stopinj. Tako so inženirji uspeli prepričati, da bi bili odkriti pri gradbenih dejavnostih.⁸⁶

V začetku leta 1993 so se začele odvijati prve resnejše aktivnosti za pričetek gradnje predora. Tako je bila 29. januarja 1993 oblikovana prva skupina delavcev v Dobrinji, ki je bila dana na razpolago inženirjem. Skupina delavcev je bila sestavljena iz pripadnikov Civilne zaščite Dobrinja z namenom, da pripomorejo k izgradnji pristopnega rova. Z navedenim datumom so

⁸³ »Opsada Sarajeva i tunel spasa,« 00:08:40 min.

⁸⁴ *Sarajevski ratni tunel*, 00:23:35 min.

⁸⁵ *Sarajevski ratni tunel*, 00:24:04 min.

⁸⁶ »Opsada Sarajeva i tunel spasa,« 00:10:45 min.

tako tudi uradno pričeli gradnjo predora.⁸⁷ Predvsem zaradi boljše organiziranosti ter tehnične opremljenosti je bilo predvideno, da se prva dela pričnejo v Dobrinji in tako je bil v prvem mesecu del izkopen pristopni rov v dolžini 85 metrov.⁸⁸ Potem, ko so bila končana dela na izkopu pristopnega rova, se je pričel 20. marca 1993 kopati krak predora iz strani Dobrinje.⁸⁹

Na drugi strani, natančneje v naselju Butmir, so začetna dela sprva potekala v skladu s predvideno dinamiko. Tako so že meseca januarja 1993 pristojni organi opravili ogled območja ter pogovore in posvetovanja s strokovnjaki onstran letališke steze. Toda prebeg, enega izmed inženirjev, je povzročil enomesečni zamik začetnih del.⁹⁰ Zato je 19. marca 1993 sledila napotitev novih strokovnjakov v Butmir. Takrat je general Zorlak izdal ukaz, v katerem je bilo zapisano, da sta Adem Crnovršanin in Nedžad Bubica zadolžena za izgradnjo predora iz strani Butmirja ter izvedbo rekonstrukcije ceste Trnovo–Grebak. Po imenovanju novih strokovnjakov je bil sklican sestanek z namenom, da se zberejo prostovoljci za izkop predora.⁹¹ Toda sestanek, ki so mu pozneje sledili še številni drugi, se je končal neuspešno, saj niti predstavniki civilne zaščite niti predstavniki obrambnih sil iz Butmirja niso bili pripravljene sodelovati v projektu.⁹² Komandant Civilne zaščite Ilidža, Nazim Mahmutović, razočaran nad malomarnostjo predstavnikov civilnih in vojaških oblasti iz Butmirja, je nato oznanil, da se sam odpravlja na pripravljalna dela. S tem simboličnim dejanjem je želel izkazati svojo privrženost samemu projektu. Hkrati pa je tudi upal, da bo s svojim lastnim zgledom uspel privabiti tudi ostale pripadnike Civilne zaščite k izvedbi projekta.⁹³ Kljub nastalim zapletom so se dela nadaljevala 23. aprila 1993 in kmalu je bil izkopen pristopni rov v dolžini 87,5 metra. Začetna dela so bila končana 7. maja 1993, krak predora iz strani Butmirja pa so uradno pričeli kopati 15. maja 1993.⁹⁴

3.4 Potek gradnje predora

Potem, ko je bila končana večina pripravljalnih del, so pričeli z izkopavanjem predora. Sprva so bile oblikovane štiri delovne skupine, vsaka izmed njih pa je štela petnajst delavcev.⁹⁵ V

⁸⁷ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Izgradnja tunela.

⁸⁸ *Tunel spasa*, 00:06:42 min.

⁸⁹ *Sarajevski ratni tunel*, 00:26:38 min.

⁹⁰ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Izgradnja tunela.

⁹¹ »Opsada Sarajeva i tunel spasa,« 00:11:38 min.

⁹² Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Izgradnja tunela.

⁹³ »Opsada Sarajeva i tunel spasa,« 00:12:15 min.

⁹⁴ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Izgradnja tunela.

⁹⁵ »Opsada Sarajeva i tunel spasa,« 00:13:41 min.

vsaki delovni izmeni je bila angažirana ena skupina delavcev in vsak izmed njih je imel svojo zadolžitev. Pri izkopu čela predora so bili angažirani štirje delavci, dva delavca sta odvažala material, ostali pa so izdelovali podporne stebre in tramove. Po končani izmeni je navadno sledila zamenjava delavcev.⁹⁶ Kopači so pri delu redno menjavali delovne naloge, saj so tako želeli doseči usposobljenost vseh delavcev v vseh spretnostih in zadolžitvah. Tako je lahko denimo delavec sodeloval pri izkopavanju predora, naslednji dan pa je že bil zadolžen za odvoz odvečnega materiala.⁹⁷ Izkop predora se je odvijal 24 ur na dan, štiri delovne skupine pa so predstavljale temelj pri izkopavanju.⁹⁸ Izkopavanju so se pridružili tudi prebegli upokojeni rudarji iz vzhodne Bosne, natančneje iz rudnika Miljevina. Zahvaljujoč njihovim izkušnjam so bili zadolženi za strokovno pomoč in mnenje ter za nadzor pri izdelavi podpornih stebrov in tramov, ki so jih nato uporabljali pri gradnji nosilne konstrukcije. Poleg tega sta bila v vsaki izmeni še po dva upokojena rudarja, ki sta bila zadolžena za gradbeni nadzor. Pri gradnji predora je bilo z obeh strani angažiranih okoli 300 ljudi.⁹⁹

Na začetku del so bili delavci slabo opremljeni, saj je še komajda kateri izmed njih imel delovne škornje.¹⁰⁰ Pri izkopavanju predora so se kopači posluževali orodja, za katerega ni bil potreben vir napajanja. Tako so pri gradnji večinoma uporabljali krampe, lopate in macole.¹⁰¹ Odvečno zemljo so sprva odnašali ročno, šele kasneje so uspeli dobiti samokolnice.¹⁰² Delavci na čelu predora so morali, v času izkopavanja, tudi večkrat poklekniti v blato in v takšnem položaju kopati. Namreč le v takšni legi je bilo mogoče uporabljati gradbeno orodje, saj je predor, s projektirano višino 170 centimetrov in širino 100 centimetrov, onemogočal normalne pogoje za delo.¹⁰³ Da nasprotna stran ne bi opazila večje količine zemlje in izvedela za skrivni načrt, so delavci z zemljo polnili vreče, ki so jih pozneje uporabljali za zaščito različnih objektov. S strani Butmirja se je pri gradnji večinoma uporabljal les, ki so ga gradbeniki dobivali iz zalednih gozdov. Za razliko od butmirske strani se je v Dobrinji, kot glavni gradbeni material, uporabljalo železo, saj je bil les v Sarajevu dragocena in težko dostopna dobrina. Najtežji gradbeni podvigi so se izvajali ponoči, saj so bile po navadi takrat aktivnosti na bojišču nekoliko

⁹⁶ *Tunel spasa*, 00:07:08 min.

⁹⁷ »Opsada Sarajeva i tunel spasa,« 00:15:03 min.

⁹⁸ »Opsada Sarajeva i tunel spasa,« 00:13:41 min.

⁹⁹ *Tunel spasa*, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Izgradnja tunela.

¹⁰⁰ »Opsada Sarajeva i tunel spasa,« 00:19:10 min.

¹⁰¹ *Tunel spasa*, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Izgradnja tunela.

¹⁰² *Sarajevski ratni tunel*, 00:28:52 min.

¹⁰³ »Opsada Sarajeva i tunel spasa,« 00:19:20 min.

zmanjšane. Poleg težavne sestave tal so velike težave predstavljale tudi površinske in podzemne vode ter blato. Zaradi tega so namestili vodne črpalke, ki so delovale nepretrgoma. V času delovanja so črpalke uspele izčrpati velike količine vode in so v mnogočem olajšale delo kopačem.¹⁰⁴ Že tako težke pogoje dela je še dodatno poslabšala sopara ter močno pomanjkanje kisika. Denimo, če je nekdo izmed kopačev prižgal cigareto, je lahko trajalo tudi do pol ure, da jo je pokadil.¹⁰⁵

Bosanske oblasti so se dodobra zavedale, da nasprotna stran prisluškuje telefonskim ter ostalim pogovorom. Zato so se vodilni, v medsebojni komunikaciji in pri izmenjavi podatkov ter informacij, posluževali različnih kodiranih izrazov, predvsem iz sveta športa. Tako so denimo inženirji označevali dolžino dnevnega izkopa kar z atletskimi disciplinami. Po navadi se je oznaka troskok uporabljala predvsem zaradi triizmenskega dela in je predstavljala dolžino dopoldanskega, popoldanskega in večernega izkopa. Tako so, na primer, načrtovalci poročali, da je prvi skok meril 1,20 metra, drugi skok 1,60 metra in tretji skok 80 centimetrov, v resnici pa je šlo za podatke dnevnega izkopa. V primeru, da je prišlo do vdora vode v predor, so inženirji govorili o vodi v kolenu.¹⁰⁶

Eno izmed največjih nevarnosti, pri izgradnji predora, je predstavljala izpostavljenost kopačev nevarnosti, saj so v neposredni bližini potekali siloviti spopadi na frontnih črtah. Denimo, pri odvozu gradbenega materiala na deponijo, so kopači lahko čakali tudi do pol ure, da bi se razmere na fronti nekoliko umirile. Šele po začasni umiritvi spopadov so nato lahko odložili odvečen material.¹⁰⁷ Kljub nameri, da se skrivnost o gradnji predora zadrži znotraj ozkega kroga vodilnih, so sčasoma oblegovalci uspeli izvedeti iz obveščevalnih krogov, da potekajo gradbena dela za izgradnjo predora.¹⁰⁸ Tako je v času mirovnih pogajanj, meseca maja 1993, general srbskih sil Ratko Mladić sporočil bosanskim oblastem, da je seznanjen z gradnjo predora in pri tem dodal, da bo storil vse, kar je v njegovi moči, da prekine gradbene aktivnosti. Grozil je celo s tem, da bo srbska stran pričela z gradnjo svojega predora pod letališčem z namenom, da odkrije predor, ki ga gradijo bosanske oblasti. General bosanskih sil Sefer Halilović je ob tem le dejal, da bodo oni nadaljevali začeti projekt. Obenem je še oznanil, da bodo bosanske sile

¹⁰⁴ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Izgradnja tunela.

¹⁰⁵ *Sarajevski ratni tunel*, 00:32:24 min.

¹⁰⁶ *Sarajevski ratni tunel*, 00:30:37 min.

¹⁰⁷ »Opsada Sarajeva i tunel spasa,« 00:15:03 min.

¹⁰⁸ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Problemi prilikom izgradnje. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.tunelspasa.ba/#problemi-prilikom-izgradnje> (Dostop: 28. april 2017).

primerno odgovorile na morebitne poskuse zaustavljanja projekta in kakršnekoli provokacije.¹⁰⁹ Toda po nekaterih podatkih je srbska stran pričela, s pomočjo vojnih ujetnikov, z bočne strani letališke steze graditi predor. Za gradnjo predora so se odločili zato, da bi usmerili vodo rečice Kasindolke proti sarajevskemu predoru. S preusmeritvijo rečice je želela srbska stran potopiti predor, ki so ga gradile bosanske oblasti, in tako onemogočiti deblokado mesta. Kmalu zatem se je poskus izkazal za neuspelega, saj je voda uspela zaliti in podreti srbski predor.¹¹⁰

Po neuspelem poskusu so srbske sile pričele z občasnim bombardiranjem območja, kjer so se izvajala gradbena dela. Tako je bil v enem izmed bombardiranj, v noči iz 16. na 17. junij 1993, ubit kopač Medžid Arifović, štirje kopači pa so bili ranjeni.¹¹¹ Toda močnejših in rednejših napadov so se oblegovalci raje vzdržali, saj so se bali morebitnih Natovih povračilnih letalskih napadov in političnih posledic. Tako so mirovne sile na površju nevede postale zaščitnik predora.¹¹²

Predstavniki sil ZN so se večinoma pretvarjali, da za gradnjo predora ne vedo. Toda, ko so se predstavniki bosanskih Srbov pričeli pritoževati, da gradnja predora krši dogovor o letališču, je francoski general Philippe Morillon odredil posvet s svojimi pravniki. Po posvetu je oznanil, da je zračni prostor nad letališčem v pristojnosti Natovih sil, površje letališkega kompleksa pod nadzorom sil ZN, vse, kar je več kot dvajset centimetrov pod površjem, pa v pristojnosti bosanske vlade.¹¹³ Ker pa je bilo v gradbenem načrtu predvideno, da se predor gradi sedemdeset centimetrov pod površjem, so bosanske oblasti zadostile kriterijem in gradnja objekta se je izkazala za legalno.¹¹⁴ Prav tako naj bi general Morillon srbskim oblastem zagotovil, da o predoru ne ve nič. Hkrati pa naj bi tudi povedal, da bi bosanske oblasti bile neumne, če se ne bi spravile k projektu.¹¹⁵ Pritisk na sile ZN je srbska stran izvrševala tudi tako, da je trdila, da ne bo mogla več jamčiti za varnost pripadnikov ZN na letališču. Zato so se častniki sil ZN odločili, da bodo začeli izvrševati pritisk na bosanske oblasti. Potem, ko pritiski niso zalegli, so se sile

¹⁰⁹ *Sarajevski ratni tunel*, 00:29:12 min.

¹¹⁰ Latal, Zdravko. »Sarajevski predor življenja.« *Nedelo*, 29. avgust 1999, str. 3.

¹¹¹ *Tunel spasa*, 00:08:02 min.

¹¹² Andreas, *Modre čelade in črni trg*, str. 78.

¹¹³ Andreas, *Modre čelade in črni trg*, str. 78–79.

¹¹⁴ *Sarajevski ratni tunel*, 00:24:38 min.

¹¹⁵ Andreas, *Modre čelade in črni trg*, str. 78–79.

ZN odločile, da bodo večkrat prekopavale okolico letališkega kompleksa z namenom, da bi odkrili traso predora in tako preprečili nadaljnjo gradnjo.¹¹⁶

Kljub neuspelemu poskusu oblegovalcev je še vedno obstajala nevarnost in zamisel potopitve predora s preusmeritvijo toka bližnje reke. Dodatno veljavo utemeljenim strahovom bosanskih oblasti so dajale trditve veleposlanika Republike Francije v BiH. Po njegovih trditvah naj bi mu omenjeno zamisel predstavil eden izmed neimenovanih britanskih generalov, ki je menil, da bi takšno dejanje bilo v skladu z mandatom ZN v BiH.¹¹⁷

Po neuspešnih pritožbah pri ZN je sledil poskus medijskega pritiska s srbske strani. Tako je general Mladić v medijskih nastopih izražal veliko zaskrbljenost, da bosanske sile in sile ZN letališče uporabljajo v druge namene. Prav tako je zatrjeval, da bosanske oblasti kot delovno silo uporabljajo srbske civiliste iz Sarajeva in Hrasnice ter vojne ujetnike, predor pa naj bi uporabljali predvsem ponoči za tihotapljenje orožja.¹¹⁸ Navedbe in trditve generala Mladića so bile skorajda brez pomena, saj ni imel nobenih konkretnih dokazov, s katerimi bi lahko podkrepil svoja dognanja. Poleg tega obstajajo še sezname delavcev, iz katerih je razvidno, da so bili pri izkopu predora udeleženi prostovoljci in delavci iz sestave Civilne zaščite ter oboroženih sil BiH.¹¹⁹ Toda po nekaterih podatkih naj bi predor gradili celo rudarji iz Kaknja in Zenice.¹²⁰

Poleg težkih delovnih pogojev, pomanjkanja v mestu in pomanjkljive oborožitve obrambnih sil sta na hitrost izkopa vplivala tudi pogajanja v Ženevi in stanje na bojiščih. V začetku julija 1993 so se začela mirovna pogajanja v Ženevi, ki so trajala skoraj cel mesec. Na pogajanjih je bil predstavljen Vance-Owensov načrt, ki je predvideval delitev BiH na deset avtonomnih provinc in zaključek sovražnosti. V času pogajanj pa se je začel stopnjevati pritisk na bosansko stran, na političnem in vojaškem polju. Pritisk, na političnem polju, je izvrševala mednarodna skupnost, ki je upala, da bo končno prišlo do podpisa mirovnega sporazuma in zaključka sovražnosti.¹²¹ Za pritisk na vojaškem polju je poskrbela srbska stran, saj so se 10. junija 1993

¹¹⁶ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Problemi prilikom izgradnje.

¹¹⁷ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Problemi prilikom izgradnje.

¹¹⁸ »Muslimani kopljejo tunel pod sarajevskim letališčem.« *Slovenska tiskovna agencija*, 24. maj 1993. Dostopno na spletnem naslovu: <https://www.sta.si/11244/muslimani-kopljejo-tunel-pod-sarajevskim-letaliscem> (Dostop: 13. november 2016).

¹¹⁹ »Opsada Sarajeva i tunel spasa,« 00:13:40 min.

¹²⁰ Hladnik-Milharčič, Ervin. »Tunel pod obročem.« *Delo*, 3. september 1994, str. 34.

¹²¹ *Sarajevski ratni tunel*, 00:34:00 min.

pričele obširne vojaške operacije na področju planote Igman. Napadalci so želeli z vojaškimi operacijami oblikovati še drugi obroč okoli Sarajeva in tako spraviti mesto v veliko težji položaj. Meseca julija 1993 se je jakost vojaških operacij pričela stopnjevati in kmalu zatem so se bili branilci prisiljeni umakniti v defenzivo.¹²² Zaradi vse slabšega položaja na bojišču in dejstva, da so bile ponekod frontne linije že predrte, so kopači pričeli s hitrejšim izkopavanjem predora.¹²³ Bosanska delegacija v Ženevi je bila vseskozi v stiku z oblastmi v Sarajevu, saj je bil njen pogajalski položaj odvisen od dogajanj na fronti. Položaj na fronti pa je bil odvisen od prihoda novih vojaških sil in čimprejšnje vzpostavitve oskrbovalnih poti iz Sarajeva. Toda oboje je bilo pogojeno z izkopavanjem predora in začetkom njegovega obratovanja.¹²⁴ Kljub vsem težavam, ki so pestile bosansko vlado in branilce, je 30. julija 1993 ob 20. uri in 50 minut prišlo do preboja predora in tako se je Sarajevo spremenilo iz mesta smrti v mesto preživetja.¹²⁵

3.5 Pomen predora v času obratovanja

Že takoj po odprtju predora so se odpravile iz mesta prve vojaške enote z namenom, da bi zaustavile napredovanje napadalcev na področju Igmana. Prihod novih vojaških enot in da je bosanska delegacija zapustila mirovna pogajanja v Ženevi 9. avgusta 1993, sta bila dva dejavnika, ki sta botrovala koncu vojaških operacij ter umiku srbskih sil s širšega področja in Igmana.¹²⁶

Na začetku se je mnogim zdelo, da predor predstavlja le navadno skopano luknjo, toda s prebojem predora so bosanske oblasti uspele pridobiti nadzor nad distribucijo hrane, streliva in orožja v mestu ter možnost premikanja vojaških enot iz mesta in nazaj.¹²⁷ Poleg vseh navedenih prednosti so oblasti, s skrivnim prehodom, uspele povezati in dokončati pomembno preskrbovalno pot, ki se je pričela v Sarajevu in nato nadaljevala skozi predor do Butmirja. Iz Butmirja je pot potekala do Hrasnice, ki je bila v rokah bosanske vlade, in nato preko Igmana do bosanskih mest ob reki Neretvi jugozahodno od Sarajeva. Od tu je bilo mogoče po gorskih cestah priti vse do jadranske obale.¹²⁸ Sčasoma so inženirji opremili predor še z električno razsvetljava, vodnimi črpalkami, visokonapetostnim kablom, cevovodom, ki je služil za

¹²² Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Problemi prilikom izgradnje.

¹²³ »Opsada Sarajeva i tunel spasa,« 00:14:14 min.

¹²⁴ *Sarajevski ratni tunel*, 00:35:20 min.

¹²⁵ *Tunel spasa*, 00:09:54 min.

¹²⁶ *Tunel spasa*, 00:10:30 min.

¹²⁷ *Tunel spasa*, 00:11:07 min.

¹²⁸ Andreas, *Modre čelade in črni trg*, str. 78.

transport tekočih tovorov,¹²⁹ telefonskimi kablji in prezračevanjem.¹³⁰ S pomočjo cevovoda je bilo v mesto prepeljanih več kot štiri milijone litrov pogonskih goriv, ki so služila za osnovne potrebe vojske in civilistov. Preko visokonapetostnega kabla je bilo v mesto uvožene za osemdeset milijonov kilovatnih ur električne energije, ki je bila namenjena bolnišnicam in drugim javnim ustanovam. Sprva se je transport ranjencev in tovora opravljal ročno, toda zaradi vedno večjih potreb so inženirji uspeli skozi predor položiti tračnice. Tako se je tovor začel prevažati z majhnimi vozički, katerih število je sčasoma naraslo na štiriindvajset. Vozičke, ki so skupaj z tovorom tehtali med 200 in 400 kilogrami, so delavci porivali ročno. S postavitvijo tračnic se je obseg prepeljanega tovora znatno povečal, saj se je dnevno skozi predor prepeljalo okoli dvajset ton različnega tovora.¹³¹

Zaradi številnih nevšečnosti s podzemnimi vodami se je dvakrat zgodilo, da je bil predor povsem potopljen. Problemi s podzemnimi vodami so bili najbolj izraziti v času taljenja snega in daljšega oziroma močnejšega deževja. Zato je sledila namestitvev zmogljivejših vodnih črpalk in preventivno vsakodnevno tehnično vzdrževanje, ki se je opravljal od osme do enajste ure zjutraj. V času vzdrževanj je bil ustavljen vsakršen prehod tovora in ljudi.¹³²

Kot najbolj zastražen objekt v Sarajevu je predor na začetku služil predvsem v vojaške namene, kasneje pa so se ga lahko izjemoma posluževali tudi drugi.¹³³ V povprečju je šlo dnevno skozenj okoli štiri tisoč ljudi, ki so pogosto s seboj nosili nahrbtnike, naložene z dobrimi petdesetimi kilogrami hrane.¹³⁴ Številni vojaki so se vse bolj prostovoljno odločali, da bodo prenašali tovor za potrebe vojaških brigad. Za takšno početje se je odločalo vedno več vojakov, saj je to bila izjemna priložnost za morebitne nakupe v Butmirju ali Hrasnici. Ponavadi so bile cene prehranskih izdelkov v Sarajevu bistveno višje kot v okoliških naseljih in tako je na primer kilogram sladkorja v Butmirju stal pet mark, v mestu pa kar petdeset mark. Ravno zaradi očitne razlike v cenah se je vedno več borcev odločalo za prostovoljne akcije, saj so kot vojaški uslužbenci uspeli lažje priti iz mesta in kupiti izdelke po dosti nižjih cenah.¹³⁵ Zaradi

¹²⁹ *Tunel spasa*, 00:13:14 min.

¹³⁰ *Sarajevski ratni tunel*, 00:42:08 min.

¹³¹ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Svakodnevno funkcionisanje tunela. Dostopno na spletnem naslovu: <http://tunelspasa.ba/#svakodnevno-funkcionisanje-tunela> (Dostop: 30. april 2017).

¹³² Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Svakodnevno funkcionisanje tunela.

¹³³ *Sarajevski ratni tunel*, 00:42:38 min.

¹³⁴ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Svakodnevno funkcionisanje tunela.

¹³⁵ *Sarajevski ratni tunel*, 00:42:55 min.

razmeroma majhnih dimenzij je bil prehod skozi predor nekoliko otežen, zato so se inženirji odločili, da bodo traso predora na nekaterih mestih razširili. Tako se je z razširitvijo prehod tovora in ljudi nekoliko sprostil ter olajšal. Za prehod 800 metrov dolgega predora so posamezniki, v času manjših obremenitev, v povprečju potrebovali 15–30 minut. Toda marsikdaj sta bili za prehod potrebni tudi do dve uri.¹³⁶

S humanitarnega vidika je predor povsem opravičil svojo namembnost, saj so njegovo prisotnost občutili vsi prebivalci Sarajeva. Denimo, v številnih dokumentih je evidentiran prehod za več kot štiristo tisoč ljudi, hkrati se še ocenjuje, da je bilo več kot sedemsto tisoč neevidentiranih prehodov.¹³⁷ Številnim prebivalcem Sarajeva je bil izhod iz mesta in vhod vanj močno olajšan, saj je predor predstavljal nedvomno boljšo alternativo od nevarnega prečkanja letališke steze. Poleg tega so, po nekaterih podatkih, cene prehrabnih izdelkov v mestu strmoglavile tudi za desetkrat, določeni izdelki pa so nenadoma postali dostopnejši za širši krog prebivalstva.¹³⁸ Prav tako se še ocenjuje, da je bilo skozi predor v mesto prepeljanih več kot devetnajst milijonov ton hrane in več kot osem milijonov ton drugega blaga. Edino blago, ki se je izvažalo iz mesta, so bile cigarete, ki so se proizvajale v Sarajevu skozi celotno obdobje vojne. Ponekod so se cigarete uporabljale tudi kot plačilno sredstvo, saj so imele enako vrednost kakor tuje valute.¹³⁹

Koristi od predora so vsekakor imele tudi obrambne sile v mestu, ki so uspele z rednejšim pritokom orožja okrepiti svoje borbene zmogljivosti. V času obratovanja predora je bilo v mesto, za potrebe oboroženih sil, vnesenih šestintrideset tisoč kilogramov sanitetnega materiala, okoli petsto petdeset tisoč kilogramov vojaške opreme ter blizu štiri milijone kilogramov materialno-tehničnih sredstev.¹⁴⁰ S pomočjo dobavljenega materiala in orožja so branilci mesta, v primerjavi z oblegovalci, uspeli vsaj nekoliko ublažiti in premostiti razlike v oborožitvi. Toda branilec je, da bi dosegli vojaško ravnotežje, najbolj primanjkovalo težko orožje, ki se ga ni dalo spraviti skozi ozek predor.¹⁴¹

Čeprav se je obstoj predora poskušal prikriti, so napadalci, prebivalci Sarajeva in predstavniki mednarodne skupnosti zanj uspeli izvedeti. Njegovo morebitno prisotnost je še dodatno

¹³⁶ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Svakodnevno funkcionisanje tunela.

¹³⁷ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Svakodnevno funkcionisanje tunela.

¹³⁸ »Opsada Sarajeva i tunel spasa,« 00:31:08 min.

¹³⁹ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Svakodnevno funkcionisanje tunela.

¹⁴⁰ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Svakodnevno funkcionisanje tunela.

¹⁴¹ Andreas, *Modre čelade in črni trg*, str. 75.

utemeljeval podatek, da se je število neuspešnih prehodov preko letališke steze močno zmanjšalo. Kljub temu so številni nadobudneži poskušali izvedeti, kje sta vhod in izhod, toda obstoj predora so oblasti močno skrivale. Tako so komandantu Glavnega štaba Armade BiH, v času številnih pogajanj, pogostokrat zastavljali vprašanja o obstoju predora. Komandant je obstoj predora bodisi zanikal bodisi pa je le nakazal možnost, da obstaja v mestu večje število predorov. Z nekoliko izkrivljenim poročanjem je komandant želel še dodatno ovreči sume in odvrniti morebitne dejavnosti, ki so potekale, da bi odkrili predor.¹⁴²

Francoski univerzitetni profesor je bil prvi izmed tujih državljanov, ki jim je uspelo prehoditi traso predora. Po nekaterih pričevanjih naj bi šli skozi predor tudi nekateri veleposlaniki, politiki z Ministrstva za obrambo Združenih držav Amerike, komandant sil zveze Nato, komandant britanskih enot v sestavi sil ZN ter generali egiptovske, iranske in hrvaške vojske.¹⁴³ Poleg vseh naštetih prehodov je traso predora prečkal tudi takratni vodja britanskih liberalcev, Paddy Ashdown. V izjavi za medije je Ashdown svoj prehod skozi predor opisal takole: »Predor je visok 1,2 metra, zrak je zadušljiv, voda ponekod seže do gležnjev,« in pri tem še dodal, da predor ni »čudo tehnike, je pa spomenik človeške odločnosti.«¹⁴⁴

Oblasti v Sarajevu so hkrati poskušale omejevati, kdo lahko preko predora zapusti mesto. Tako je bil v veljavi odlok, v skladu s katerim so lahko pristojne oblasti izdale največ petdeset dovolilnic dnevno za potrebe civilistov.¹⁴⁵ Omejitev je bila delno pogojena z zmogljivostjo predora in gostim prometom, delno pa s strateško preračunljivostjo, saj je želela vlada ohraniti v mestu močnejšo koncentracijo prebivalstva. Z večjim številom prebivalstva so oblasti imele zagotovljenega več ljudstva za vojaške aktivnosti, obenem pa so tudi želele ohraniti mednarodno pozornost in solidarnost. Morebiten poskus prehoda brez uradnega dovoljenja oblasti je bil nezakonit in za takšno početje je bila zagrožena tudi zaporna kazen. Bosanskim oblastem so, pri preprečevanju odhoda ljudi iz mesta, nevede pomagale tudi sile ZN na letališču in srbski ostrostrelci. Nekoliko ironično, toda vsem vpletenim stranem – oblegovalcem, oblegancem in silam ZN – je bilo v interesu, da zadržijo ljudi v mestu, saj je bilo le tako

¹⁴² Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Tunel kojeg nema. Dostopno na spletnem naslovu: <http://tunelspasa.ba/#tunel-kojeg-nema> (Dostop: 1. maj 2017).

¹⁴³ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Tunel kojeg nema.

¹⁴⁴ »Vodja britanskih liberalcev v Sarajevu.« *Slovenska tiskovna agencija*, 16. julij 1995. Dostopno na spletnem naslovu: <https://www.sta.si/148740/vodja-britanskih-liberalcev-v-sarajevu?q=p> (Dostop: 13. november 2016).

¹⁴⁵ Hladnik-Milharčič, »Tunel pod obročem«, str. 34.

razmerje sil najbolj neodločeno. Toda ravno zaradi omejenega dostopa in zmogljivosti predora so se nekateri ljudje še vedno posluževali nevarnega prečkanja letališke steze.¹⁴⁶

Že v času pripravljanih del za gradnjo predora so se kmalu začeli inženirjem postavljati po robu posamezniki iz vojaških in civilnih organov oblasti, ki so nepričakovano želeli kar najbolj ovirati izgradnjo predora. V vojni v BiH, tako kot v ostalih vojnah drugod po svetu, so se pričele pojavljati različne oblike tihotapstva in črne trgovine. Zato ne preseneča dejstvo, da so nekateri posamezniki, namesto deblokade mesta in blaginje obleganih ljudi, postavljali v ospredje lastne interese in dobiček.¹⁴⁷ V skladu s prvotnim dogovorom naj bi dostop do predora imele samo oborožene sile BiH, toda njegovih uslug so se začeli posluževati tudi drugi. Obstajala je celo možnost, da so si trgovci predor "izposodili" od vojske in tako so številni izmed njih tudi obogateli. Urna postavka za najem predora je po navadi znašala do deset tisoč nemških mark, njena višina pa je bila odvisna od trenutnega pomanjkanja v mestu in od komercialnega povpraševanja. Po otvoritvi predora se je bistveno spremenila celotna distribucija dobrin ter prerazporeditev finančnih in drugih koristi. Toda omenjene spremembe naj bi imele celo tako močan vpliv na trgovino, ki se je skrivoma odvijala z napadalci prek frontnih črt, da so nekateri vojaški poveljniki poskušali onemogočiti uporabo predora. Določeni posamezniki so se s tovorjenjem blaga skozi predor hitro uspeli dokopati do ugleda in bogastva. Eden izmed najbolj znanih trgovcev in najemnikov predora, Alemko Nuhanović, je včasih spravljal v bes dolge kolone ljudi, ki so bili prisiljeni čakati, da so njegovi možje prenesli blago skozi ozek predor. Tako je konec leta 1994 prišlo celo do spora med njim in zdravnikom, ki je moral s štirimi ranjenimi vojaki čakati na prehod kar petinštirideset minut. Namreč, med čakanjem je Nuhanović s svojimi možmi tovoril zaloge Coca-Cole, na kasnejše očitke pa se je branil z dejstvom, da je plačal višjo predornino.¹⁴⁸

3.6 Predor v obdobju po končani vojni v BiH

Po končanih sovražnostih in po končanem obleganju Sarajeva je izginila potreba po alternativnih načinih komunikacije in predor je bil zapuščen. Brez rednega vzdrževanja je bil prepuščen zobu časa in tako je začel hitro propadati. Nihče od številnih povojnih struktur oblasti ni kazal večjega zanimanja za usodo predora, toda člani družine Kolar so pričeli z veliko predanostjo reševati tisto, kar je od predora še ostalo. Kolarjevim je dodaten zagon predstavljalo dejstvo, da je vhod predora iz strani Butmirja potekal ravno skozi njihovo stanovanjsko hišo.

¹⁴⁶ Andreas, *Modre čelade in črni trg*, str. 82–83.

¹⁴⁷ *Sarajevski ratni tunel*, 00:27:20 min.

¹⁴⁸ Andreas, *Modre čelade in črni trg*, str. 79–82.

Tako so sprva pričeli z zbiranjem orodja, ki se je uporabljalo pri kopanju predora, nahrbtnikov, vreč, samokolnic in ostalih vrednih predmetov. Najpomembnejši relikv, ki jim ga je uspelo rešiti, predstavlja dvajset metrov dolg krak predora, ki se je iz njihove hiše nadaljeval proti Dobrniji.¹⁴⁹ Preostali del predora se je sčasoma porušil, preostali del pa so morale pristojne oblasti zapreti in zasuti, saj naj bi ogrožal promet na letališču.¹⁵⁰

Samoiniciativno sta tako člana družine Kolar, Bajro in Edis, uspela oblikovati muzejsko zbirko, ki si jo je sčasoma ogledalo vedno večje število ljudi.¹⁵¹ S kasnejšo pomočjo donatorjev in države, ki je območje predora tudi zaščitila, so Kolarjevi uspeli spremeniti stanovanjsko hišo v muzej.¹⁵²

Že v času vojne vihre so se pojavili potencialni vlagatelji, ki so bili pripravljeni vložiti določena finančna sredstva v obnovo objekta. Skupina tujih diplomatov in japonskih poslovnežev je želela najeti celoten kompleks predora za dvajset let. Poleg tega so si za oživitvev in razvoj kompleksa zamislili še miniaturno železnico za turiste, ki bi v predoru s pomočjo avdiovizualnih pripomočkov podoživeli posamezne dogodke iz časa obstreljevanja in obleganja Sarajeva. Pri tem so si japonski vlagatelji želeli še zagnati proizvodnjo modnih galoš za dež in sneg, jaken, kap, nahrbtnikov z oznakami predora, nogavic in drugih spominkov, tiskanega in posnetega gradiva iz sarajevskih vojnih dni. Hkrati so oblastem zagotavljali, da bodo uspeli zagotoviti obisk Sarajeva in da bi posredno ali neposredno dobilo delo več sto ljudi. Toda pristojne oblasti niso pokazale interesa za ponujeni predlog in vlagatelji so svojo ponudbo umaknili.¹⁵³

Po koncu vojne so številni menili, da je kakršnakoli omemba predora nepotrebna. Zato v različni literaturi dolgo časa ni bilo moč zaslediti ničesar o objektu, ki si je s svojo namembnostjo zagotovo zaslužil boljše ravnanje oblasti. Prvi, ki je uspel posvetiti pozornost propadajočemu objektu, je bil Newyorčan Tim Clancy, z bivališčem v Sarajevu. Glede na to, da je tudi sam uspel prehoditi traso predora, je menil, da bi predor moral obiskati vsak Američan

¹⁴⁹ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Tunel poslije opsade. Dostopno na spletnem naslovu: <http://tunelspasa.ba/#tunel-poslije-opsade> (Dostop: 2. maj 2017).

¹⁵⁰ Jenšterle, Marko. »Za nekatere simbol trpljenja, za druge slabe vesti.« *Delo*, 25. maj 2007, str. 24.

¹⁵¹ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Tunel poslije opsade.

¹⁵² *Sarajevski ratni tunel*, 00:46:45 min.

¹⁵³ Latal, »Sarajevski predor življenja«, str. 3.

in Evropejec. Poleg tega je Clancy še dejal, da predor predstavlja spomenik moči človeškega duha.¹⁵⁴

Zahvaljujoč številnim kasnejšim oglaševanjem je predor ponovno uspel pritegniti pozornost turistov, prebivalcev Sarajeva in pomembnih osebnosti. Sčasoma so svoj doprinos k promociji predora dale tudi pristojne oblasti, ki so leta 2008 izdelale študijo z naslovom *Studija izvodljivosti realizacije projekta Tunel spasa D-B kao kulturno-historijska turistička destinacija*. Na osnovi izdelane študije in na osnovi Zakona o zaščiti kulturne dediščine so 20. aprila 2010 oblasti Kantona Sarajevo sprejele odlok o zaščiti predora kot kulturnega spomenika.¹⁵⁵ Temu je, meseca maja 2012, sledil odlok Vlade Kantona Sarajevo, s katerim je Fond Memoriala prevzel upravljanje spomeniškega kompleksa Ratni tunel D-B.¹⁵⁶

26. aprila 2013 je bil opravljen svečani prevzem, s katerim se je pričelo novo obdobje za celoten spomeniški kompleks. Ob svečanem prevzemu je Ministrstvo za borčevske zadeve Kantona Sarajevo prepustilo Fondu Memoriala upravljanje nad spomeniškim kompleksom. S tem prevzemom je dobil kompleks povsem novo vlogo z namenom, da hrani, zbira, strokovno obdeluje in varuje arhivsko ter muzejsko gradivo, ki se navezuje na predor. Prav tako spomeniški kompleks s svojo namembnostjo poskuša prikazati, približati in osvetliti vlogo predora v času obleganja Sarajeva in v povojnem obdobju ter hkrati preprečiti vsakršne poskuse zgodovinskega revizionizma.¹⁵⁷

Težko si je predstavljati, da bi Sarajevo s svojim prebivalstvom v času obleganja uspelo preživeti brez predora pod letališko stezo. Zato nas ne sme presenetiti, da je predor še dandanes ostal znan pod nazivom iz časa obleganja – Predor rešitve.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Tunel spasa, spomeniški kompleks Ratni tunel D-B: Tunel poslije opsade.

¹⁵⁵ Tunel spasa, spomeniški kompleks Ratni tunel D-B: Tunel poslije opsade.

¹⁵⁶ *Tunel spasa*, 00:14:37 min.

¹⁵⁷ Tunel spasa, spomeniški kompleks Ratni tunel D-B: Tunel danas. Dostopno na spletnem naslovu: <http://tunelspasa.ba/#tunel-danas> (Dostop: 3. maj 2017).

¹⁵⁸ *Tunel spasa*, 00:14:52 min.

4 Sarajevski predor v slovenskih medijih

4.1 Prve omembe predora v slovenskih in tujih medijih

Zaradi številnih ugibanj in skrivnostne države bosanskih oblasti so se mediji vedno bolj začeli ukvarjati z največjo skrivnostjo Sarajeva. Ravno sta skrivnost o obstoju predora in prepovedan pristop do njega je bil eden izmed poglobitvenih dejavnikov, ki sta novinarje še dodatno spodbudila k podrobnejšemu raziskovanju in pisanju člankov.¹⁵⁹

Poleg celotnega dogajanja v vojni v BiH in obleganja Sarajeva je bila novinarjem še posebej zanimiva tematika, ki se je ukvarjala s samim predorom. Toda za razliko od ostalih dogajanj v BiH, ki so bila medijem dokaj dostopna, je bilo skorajda nemogoče karkoli izvedeti o skrivnem prehodu, saj pristojne oblasti novinarjem niso izdajale dovolilnic za prehod predora ali za njegovo snemanje. Zato je še dandanes težko priti do kakršnihkoli posnetkov ali fotografij predora iz vojnega obdobja.¹⁶⁰

Za tuje novinarje se je dostop do predora olajšal šele konec leta 1995 oziroma v začetku leta 1996. Toda že prej so se začela pojavljati številna ugibanja ter domneve, da je nekaterim novinarjem vseeno uspelo prehoditi traso predora. Najverjetneje so se novinarji izdajali za civiliste, saj je bilo skorajda nemogoče dobiti novinarske akreditacije od pristojnih oblasti. S prečkanjem predora naj bi novinarji le želeli ugoditi lastni radovednosti, toda morebitnih fotografij in člankov niso objavljali. Prav tako v bosanskih medijih, vse do konca vojne, ni bilo niti najmanjše omembe o morebitnem obstoju predora.¹⁶¹

Kakorkoli, veliko število tujih novinarjev v obleganem Sarajevu je hitro prišlo do spoznanja, kaj se v resnici dogaja v obleganem mestu in v drugih delih države. S svojimi dopisi in rednimi poročanji so uspeli ustvariti vtis o vojni v BiH, s katerim se je sčasoma uspelo oblikovati javno mnenje in mnenje znotraj visokih političnih krogov. Kasneje so novinarji v člankih priznavali, da so vedeli za obstoj predora, toda zaradi naklonjenosti bosanskim oblastem in sočustvovanja s prebivalci obkoljenega mesta naj o njem ne bi pisali. Hkrati so še svoja pisanja utemeljevali s tem, da s pisanjem niso želeli ogroziti obstoja samega predora, saj so kmalu spoznali, da je od njegove namembnosti odvisno preživetje celotnega Sarajeva. Toda v resnici novinarji o predoru

¹⁵⁹ Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B: Tunel kojeg nema.

¹⁶⁰ *Prav tam.*

¹⁶¹ *Prav tam.*

niso poročali samo zaradi naklonjenosti do prebivalcev Sarajeva, temveč tudi zato, ker niso imeli dostopa do le-tega.¹⁶²

Prvi članek, ki govori o predoru, je izšel v New York Timesu 15. avgusta 1993. Avtor John F. Burns je v članku, z naslovom *A Crude 1000-Yard tunnel is Sarajevo's secret lifeline*, povezoval skrivnost o preživljanju mesta in njegovih prebivalcev z delovanjem predora. Avtor je podatke o predoru pridobil iz druge roke, v članku pa je tudi oznanil, da je traso predora prehodilo na tisoče ljudi. Poleg tega je opisal še njihove izkušnje in dodal, da je z obstojem predora seznanjena tudi nasprotna stran. Na koncu je avtor zaključil, da bo predor sčasoma nedvomno postal legendarna zgodba iz časa vojne v BiH.¹⁶³

Chuck Sudetic je bil eden izmed prvih novinarjev, ki je zelo podrobno opisal predor. Tako je zopet v New York Timesu, 25. septembra 1993, izšel članek z naslovom *Slogging through a bosnian lifeline*. Avtor je v članku zapisal, da je on prvi tuji novinar, ki naj bi mu uspelo z uradnim dovoljenjem oblasti prečkati predor. V nadaljevanju članka je zelo podrobno opisal svoj prehod skozi »predor, ki obstaja, toda ne obstaja«, trenutek, ko je vdihnil mrzel nočni zrak v Butmirju, pa je opisoval kot »dobrodošlo olajšanje.« Poleg tega je avtor označil predor za pomembnega z vojaškega vidika in zaključil, da bombardiranje napadalcev dokazuje, da so seznanjeni z obstajanjem predora, toda očitno ne tudi z njegovimi vhodi in izhodi.¹⁶⁴

Prvi članek v slovenskih medijih, ki je vsaj nekoliko predstavil predor bralcem, je bil objavljen 24. maja 1993, pri Slovenski tiskovni agenciji. Datum izida članka je nekoliko presenetljiv, saj je bil predor takrat še v zgodnji fazi gradnje. V članku se omenja gradnja predora bosanskih oblasti in nasprotovanje poveljnika sil bosanskih Srbov glede gradnje omenjenega objekta.¹⁶⁵

Bernarda Jeklin je bila ena izmed prvih slovenskih novinark in novinarjev, ki ji je uspelo obiskati oblegano Sarajevo, in tako je pod njenim peresom nastal članek z naslovom *Do pekla in nazaj*. Članek je bil objavljen v reviji Jana, meseca februarja 1994, v njem pa nas avtorica članka podrobneje seznanja s svojim prihodom v mesto, izkušnjami v mestu in življenjem prebivalcev v obleganem mestu. V članku je prav tako prvič slovenskim bralcem predstavljen

¹⁶² *Prav tam.*

¹⁶³ *Prav tam.*

¹⁶⁴ *Prav tam.*

¹⁶⁵ »Muslimani kopljejo tunel pod sarajevskim letališčem.« *Slovenska tiskovna agencija*, 24. maj 1993. Dostopno na spletnem naslovu: <https://www.sta.si/11244/muslimani-kopljejo-tunel-pod-sarajevskim-letaliscem> (Dostop: 13. november 2016).

predor, ki ga avtorica označi za rov. Po podatkih avtorice je predor dolg 900 metrov, začel pa naj bi se v eni izmed sarajevskih garaž in končal v eni od stanovanjskih hiš na svobodni stani letališča. Po navedbah avtorice je bil predor v pristojnosti bosanskih sil, širok pa naj bi bil toliko, da sta se lahko srečala dva človeka, in tako nizek, da je moral posameznik upognjen hoditi skozenj. Na koncu članka je avtorica opozorila, da so nekateri prebivalci Sarajeva, zaradi omejitev oblasti in zmogljivosti predora, še vedno obsojeni na nevarno prečkanje letališke steze.¹⁶⁶

4.2 Članki o sarajevskem predoru v časopisni dokumentaciji Dela

Poleg dveh omenjenih člankov so na temo sarajevskega predora bili napisani še številni drugi članki v različnih časovnih obdobjih. Prvi članek v dnevnem časopisu Delo, ki vsaj nekoliko omenja obstoj predora, je bil objavljen 26. maja 1994. V članku je avtor opisoval borbene zmogljivosti obrambnih sil v mestu in hkrati opozarjal na težke razmere pripadnikov oboroženih sil BiH. Poleg tega je novinar opravil še pogovore z vojaki, poveljniki enot in med drugim tudi s pripadnikom bosanske vojske, sarajevskim Slovencem, Dušanom Bezjakom. Novinar je omenil obstoj predora v delu članka, kjer opisuje svoj obisk na bojni črti. Da bi obiskal vojake še na preostalem delu frontne črte, se je moral podati na pot skozi predor. Tako je avtor ob obisku remontnega zavoda Strojerad na Grbavici, katerega so bile pred kratkim zavzele vladne sile, zapisal, da so oblasti prvič dovolile novinarju, da je prehodil traso predora in da se je lahko pogovoril z vojaki, ki so bili zadolženi za obrambo mesta. Proti koncu članka je avtor še opisal pot do remontnega zavoda in pogoje v predoru. Novinar je glede predora zapisal, da je nizek ter da je v njem vode do kolen.¹⁶⁷

V članku z naslovom *Tunel pod obročem* je bil predor najbolj podrobno in izčrpno opisan. Tako so bili slovenski bralci, prvič nasploh, podrobneje seznanjeni z obstojem predora in njegovo namembnostjo. Članek bi lahko brez pretiravanja označili za prelomnega, saj je novinar kljub prepovedi bosanskih oblasti uspel prehoditi traso predora in karseda natančno poročati o omenjenem objektu. Novinar, Ervin Hladnik Milharčič, je poskušal bralcem skozi članek kar najbolj približati težak položaj prebivalcev Sarajeva, okoliščine nastanka predora in predstaviti njegovo vlogo v obleganem Sarajevu. Poleg tega se je novinar še odpravil na pot skozi predor, za je katerega pravil, da je »rov« in da se mu zdi, kot da je »tisoč let star.« Potem, ko mu je uspelo prehoditi traso predora, je pot skozenj opisal takole: »Ko sem po nekaj večnostih na

¹⁶⁶ Jeklin, Bernarda. »Do pekla in nazaj.« *Jana*, 23/8 (1994), str. 15–17.

¹⁶⁷ Latal, Zdravko. »Obramba mesta po vietnamsko.« *Delo*, 26. maj 1994, str. 11.

drugi strani prilezel ven, sem se počutil kot velika, na smrt utrujena podgana.« V članku so se nekatere navedbe izkazale tudi za napačne, kot denimo, da je bil predor predrt meseca maja 1993.¹⁶⁸ Toda po uradnih podatkih pristojnih oblasti je bil predor predrt 30. julija 1993.¹⁶⁹

V članku z naslovom *Plin je bolj nevaren kot granate* je novinar na začetku predstavil cilje in namene vojaških spopadov. Po navedbah avtorja članka je srbska stran želela pretrgati edino cestno povezavo Sarajeva s svobodnimi ozemlji, bosanska vojska pa je želela ohraniti omenjeno povezavo, jo dodatno razširiti in pregnati sovražnika s planine Igman. Avtor je predor v članku omenil z besedami: *»Pot prek Igmana in prehod skozi priljubljeni sarajevski predor, ki teče pod letališčem, sta še odprta.*« Iz članka je še razvidno, da je prebivalcem Sarajeva, bolj kot vsakodnevni ostrostrelski ter topniški napadi, skrbi povzročal zemeljski plin, saj je bilo plinsko omrežje že močno načeto.¹⁷⁰

Članek z naslovom *Številni ugledni gostje ob tisočem dnevu obleganja* opisuje prireditve, ki je bila organizirana zaradi obeleževanja obleganja Sarajeva, ki je na dan prireditve potekalo že tisočeri dan. V članku je novinar zapisal, da bodo nekateri gostje prispeli na prireditve s štirimi letali, ki so jih organizatorji uspeli zagotoviti s pomočjo Unproforja. Toda zaradi omejene prostorske zmogljivosti, saj je bilo na letalih zagotovljenih le sto sedežev, je morala večina potnikov potovati po poti, ki jo je novinar opisal takole: *»Večina pa bo morala po poti, po kateri potujejo Sarajevčani – z avtobusom iz Splita skozi porušeni vzhodni Mostar, čez Igman in skozi predor do Sarajeva.*« Avtor je v članku še predstavil potek prireditve in goste, nekoliko pa se je tudi dotaknil političnih in vojaških razmer drugod po državi.¹⁷¹

V članku z naslovom *V mestu polivinila in zgrešenih ljudi* je novinar na splošno poročal o smrtnih žrtvah v obleganem Sarajevu, številu izgnanih, situaciji v mestu in življenjskih pogojih. Avtor je prav tako pojasnil bralcem, da obstajata dve poti, po katerih je možno priti v oblegano mesto. Po njegovih besedah je možno priti v Sarajevo s pomočjo transportnih letal, ki so jih zagotavljale mirovne sile, ali pa po poti, ki jo je opisal takole: *»Če imaš manj sreče in si še vedno želiš priti tja, je treba na pot z avtobusom, iz Splita skozi porušen vzhodni del Mostarja, čez Igman in kot krt po približno poldrugi meter visokem in 90 centimetrov širokem predoru pod letališčem.*« Da bi še nekoliko bolj opisal življenjske pogoje v mestu, je novinar podal in

¹⁶⁸ Hladnik-Milharčič, »Tunel pod obročem«, str. 34.

¹⁶⁹ *Tunel spasa*, 00:09:54 min.

¹⁷⁰ Latal, Zdravko. »Plin je bolj nevaren kot granate.« *Delo*, 30. november 1994, str. 10.

¹⁷¹ Latal, Zdravko. »Številni ugledni gostje ob tisočem dnevu obleganja.« *Delo*, 27. januar 1995, str. 1.

primerjal cene osnovnih življenjskih potrebščin. Iz primerjave lahko sklepamo, da so visoke cene življenjskih potrebščin, poleg težkih življenjskih pogojev, Sarajevčanom povzročale še dodatne skrbi.¹⁷²

Skozi članek z naslovom *Tisoč dni ponižanj* je avtorica opisala življenjske pogoje v obleganem Sarajevu in potovanje svoje matere iz Sarajeva do Zagreba. Tako je avtorica članka uvodoma opisala materino navdušenje, saj je po dolgem času lahko zapustila oblegano mesto. Nato je avtorica, nekoliko podrobneje, bralcem poskušala opisati pot, po kateri je morala potovati njena mati, z naslednjimi besedami: »Zato je morala skozi osemsto metrov dolg predor, ki so ga izkopali pod letališko pisto, preden se je po kozjih stezah povzpela na Igman in prepešala del te planine, ves čas na očeh sovražniku.« Avtorica je prav tako zapisala, da je bila omenjena pot zelo nevarna, saj so bile ceste slabe in neutrjene, poleg tega pa je celotno potovanje od Sarajeva do Zagreba trajalo kar neverjetnih šestintrideset ur. V nadaljevanju članka je avtorica predstavila bivanje matere v Zagrebu in Ljubljani ter njena doživetja v času bivanja v obeh omenjenih mestih.¹⁷³

V članku z naslovom *Srbski predor poleg bosanskega* je novinar sprva predstavil odlikovanje ameriškega veleposlanika v BiH, Victorja Jackovicha, s strani bosanskih oblasti. Nato je podrobneje opisal vojaške manevre Armade BiH, z namenom, da bi uspeli prebiti oblegani obroč okoli Sarajeva. Toda največ prostora je avtor članka namenil pisanju o gradnji predora s srbske strani. Tako iz članka izvemo, da so oblegovalci pričeli kopati predor v bližini sarajevskega predora, z namenom, da bi uspeli preusmeriti vodo dveh bližnjih potokov. Namreč, z usmeritvijo obeh potokov, Kasindola in Tilave, bi oblegovalcem uspelo potopiti predor, ki so ga zgradile oblasti v Sarajevu, in tako onemogočiti edino zanesljivo povezavo mesta s svobodnimi ozemlji. Po navedbah avtorja naj bi bosanske oblasti iz zanesljivih virov in dokazov uspele izvedeti, kako napadalci kopljejo predor in približno koliko naj bi bili oddaljeni od sarajevskega predora. Novinar je bralce pri tem opozoril, da bi Sarajevo brez predora ostalo brez osnovnih življenjskih potrebščin in povezave s svetom. Za dodatna pojasnila glede gradnje predora se je novinar z vprašanji obrnil na speleologa, strokovnjaka za podzemeljske vode, in na inženirja rudarstva, sarajevskega Slovenca. Oba strokovnjaka sta novinarju zatrdila, da bi oblegovalci morali zgraditi predor veliko bolj skrbno od tistega, ki so ga zgradile bosanske oblasti. Prav tako sta oba strokovnjaka menila, da bi oblegovalci zaradi težke sestave tal morali

¹⁷² Vodovnik, Dejan. »V mestu polivinila in zgorelih ljudi.« *Delo*, 1. februar 1995, str. 16.

¹⁷³ Kapetanović, Žana. »Tisoč dni ponižanj.« *Jana*, 24/16 (1995), str. 3.

pri gradnji uporabiti betonska korita. Proti koncu članka je avtor še razkril, da sta se strokovnjaka veliko bolj zanimala za gradnjo predora pod letališčem, ki so ga bosanske oblasti gradile po isti tehnologiji, kot je bil zgrajen predor pod Rokavskim prelivom. V skladu z načrti naj bi promet med dvema deloma mesta, ki ju ločuje letališka steza, potekal po dveh podzemeljskih ceveh, širokih šest in visokih štiri metre. Novinar je zaključil članek z besedami: »Vendar smo s tem že načeli temo, ki velja za strogo vojaško skrivnost, o kateri se ne sme govoriti, še manj pa pisati.«¹⁷⁴

Članek z naslovom *Pravi pekel v Sarajevu* opisuje težke življenjske pogoje v mestu in drugod po državi ter stopnjevanje vojaških spopadov. Iz članka tako izvemo, da je granata, ki je bila izstreljena s srbskih položajev, priletela v gručo čakajočih ljudi, ki so »hoteli iti skozi predor pod sarajevskim letališčem, edino povezavo med mestom in svetom.« Avtor članka je prav tako zapisal, da so pristojni določene ranjence, zaradi omejenih zmožnosti bolnišnice v Hrasnici, prenesli skozi nizki predor in jih odpeljali v bolnišnice v Dobrinji in Sarajevu. Poleg navedenega je novinar še poročal o vseh ostalih incidentih v bosanski prestolnici, odzivih bosanskih političnih predstavnikov, ki so sledili po strahovitih napadih, ter o možnih povračilnih napadih zveze Nato.¹⁷⁵

V intervjuju z naslovom *Vojna za demokracijo in Sarajevo* je novinar zastavljal vprašanja predsedniku liberalne stranke BiH, Rasimu Kadiću. Pri drugem vprašanju je predsednik liberalne stranke BiH opozoril, da Sarajevo preživlja četrto leto vojne v položaju, ki je skorajda enak prvemu. Obenem je še spomnil, da so vse poti v Sarajevo zaprte in dodal, da prost pretok blaga poteka samo skozi predor pod letališčem. V nadaljevanju pogovora sta se sogovornika med drugim dotaknila tudi aktualnih političnih in vojaških razmer v državi.¹⁷⁶

Skozi članek z naslovom *Boji za osvoboditev Sarajeva se razširjajo na vse več bojišč* je novinar nekoliko osvetlil vojaške dosežke in manevre bosanskih sil, ki so potekali širom države. Toda avtor se je najbolj osredotočil na dogajanja v Sarajevu in njegovi okolici. Tako je poročal o dosežkih generala bosanskih sil, Vahida Karavelića, katerega enote so uspele zavzeti območja v okolici Sarajeva. Po podatkih avtorja naj bi general Karavelić premikal svoje enote severovzhodno proti Igmanu z namenom, da bi bosanskim silam uspelo zavzeti položaje, s katerih bi lahko nadzorovali sarajevsko predmestje, ki je bilo pod nadzorom srbskih sil. Novinar

¹⁷⁴ Latal, Zdravko. »Srbski predor poleg bosanskega.« *Delo*, 22. april 1995, str. 6.

¹⁷⁵ Latal, Zdravko. »Pravi pekel v Sarajevu.« *Delo*, 9. maj 1995, str. 1.

¹⁷⁶ Hladnik-Milharčič, Ervin. »Vojna za demokracijo in Sarajevo.« *Delo*, 27. maj 1995, str. 6.

je bralce opozoril, da bi generalu Karaveliću s tem dosežkom uspelo zavarovati »*edino gozdno cesto čez Igman, po kateri zdaj Sarajevo po kapljicah skozi predor pod letališčem dobiva hrano in orožje.*« V nadaljevanju članka je avtor še poročal o številnih vojaških spopadih, ki so potekali na različnih lokacijah po vsej državi.¹⁷⁷

V članku z naslovom *Črni scenarij za Sarajevo* je avtor že v uvodu postregel s podatkom, da je povsem možno, da ima srbska stran pripravljen načrt, s katerim bi lahko dokončno napadli in zavzeli Sarajevo. Novinar je svoje trditve še dodatno podkrepil z namigovanji opazovalcev ZN, ki so dejali, da bi oblegovalci lahko kmalu napadli preskrbovalno pot prek Igmana ali poskušali zavzeti letališče. Avtor je pri tem opozoril, da bi oblegovalcem z zasedbo letališča uspelo presekati edino preskrbovalno pot, in sicer »*izredno pomemben predor pod letališčem.*« V nadaljevanju članka je novinar navedel, da bi v primeru uspešnega podviga oblegovalcem uspelo osamiti mesto s 300 tisoč prebivalci. Avtor je nadaljeval članek s podatkom, da obstajajo utemeljeni sumi, da so oblegovalci uspeli izkopati predore v okolici letališča in sarajevskega predora, s pomočjo katerih bi jim uspelo presenetiti bosanske sile in sile ZN. Proti koncu članka je novinar opozoril na morebitno ponovitev scenarija, po katerem bi lahko bili, s srbske strani, pripadniki mirovnih sil ponovno zajeti kot talci. Po njegovem mnenju bi si srbska stran, z zajetjem pripadnikov ZN, nedvomno uspela zagotoviti boljše pogajalsko izhodišče.¹⁷⁸

Članek z naslovom *Predor* je bil prvi članek o skrivnem prehodu, ki je bil objavljen v povojnem obdobju v dnevnem časopisu Delo. Tako je novinar na začetku članka oznanil, da je v življenju večine Zemljanov, hiša zelo pomembna koordinata. Toda po njegovem mnenju naj bi nekatere izmed njih postale celo slavnejše od ljudi. Avtor je tako navajal, da se ena izmed hiš, ki ji po njegovem mnenju ni para, nahaja v sarajevskem predmestju Butmir, na naslovu Ulica tuneli 1. Omenjena hiša naj bi bila pomembna in slavna, ker se je v njeni kleti začel 900 metrov dolg rov pod letališčem, ki je med vojno povezoval Sarajevo s svetom. Novinar je v članku enačil predor z »*rovom bizarnosti*« in »*popkovino*«, slednje pa potrjuje dejstvo, da je predor, po mnenju novinarja, imel nekakšno vlogo skrbnika mesta. Iz članka je prav tako razvidna namembnost predora v vojnem in povojnem času. Tako je novinar navedel število prehodov skozi predor, širino in višino objekta ter pomembnejše osebnosti takratnega časa, ki so prehodile traso predora. Tako v članku omenja predsednika BiH Alijo Izetbegovića, ki je s

¹⁷⁷ Hladnik-Milharčić, Ervin. »Boji za osvoboditev Sarajeva se razširjajo na vse več bojišč.« *Delo*, 28. junij 1995, str. 6.

¹⁷⁸ Schork, Kurt. »Črni scenarij za Sarajevo.« *Republika*, 21. avgust 1995, str. 4.

pomočjo predora odhajal na mirovna pogajanja v Washington ali Bruselj, in predstavnike mednarodne diplomacije. Med drugim je avtor svoje trditve podkrepil z besedami: *»hiša v Ulici tuneli 1 je najbolj avtentičen spomenik ne le Bosni, temveč celotnemu Balkanu, od slovenske osamosvojitve do Kosova in postmiloševičevske Jugoslavije.«* Novinar je v članku primerjal še vojaške spopade na območju Balkana s spopadi drugod na stari celini in na koncu zaključil, da je *»Balkan že zdavnaj zalezal v svoj rov in se gre svoj teater.«*¹⁷⁹

V članku z naslovom *Sarajevski predor življenja* je novinar v uvodu seznanil bralce s položajem objekta v povojnem obdobju. Tako je zapisal, da nekdam med vojno sloviti predor v miru doživlja žalostno usodo. Avtor je v nadaljevanju članka nekoliko okrcal pristojne oblasti, saj naj bi se, po njegovem mnenju, veliko govorilo o prenovi predora, toda malo naredilo za to, da bi objekt postal turistična znamenitost mesta. V nadaljevanju članka je novinar nekoliko podrobneje predstavil omenjeni objekt, potek gradnje ter njegovo namembnost v času vojne vihre. Novinar je v članku seznanil bralce z nekaj zanimivimi podatki, ki jih v drugih člankih ni bilo moč zaslediti. Tako je avtor navedel, da je oblastem v Sarajevu pozneje uspelo zgraditi še en predor pod letališko stezo z namenom, da bi nadomestil obstoječega. O novozgrajenem objektu je novinar še zapisal, da je bil višji in širši od obstoječega predora, oblasti pa naj bi se za njegovo gradnjo odločile, ker je bil že obstoječi predor *»zgrajen zelo primitivno.«* Avtor je v članku še zapisal, da so se oblasti odločile še za gradnjo veliko večjega predora, ki bi bil namenjen cestnemu prometu. Po novinarjevih besedah naj bi se začetna dela pričela s hrasniške strani, toda s podpisom daytonskega sporazuma so se dela ustavila. V nadaljevanju članka je avtor podrobneje predstavil načrt, s pomočjo katerega so želeli oblegovalci predor potopiti, nekoliko zatem pa je omenil tudi pomembnejše osebnosti, ki jim je uspelo prehoditi traso predora. Proti koncu članka je avtor opisal položaj predora v povojnem obdobju. Tako izvemo, da so oblasti predor skoraj v celoti obnovile, razen zadnjih deset metrov, ki se nahajajo pod posestvom družine Kolar. Tu je potrebno izpostaviti, da Kolarjevi niso dovolili oblastem vstopa na posestvo, in preнове objekta so se lotili kar sami. Poleg tega je novinar omenil možnost preнове objekta, ki si jo je zamislila skupina diplomatov in japonskih poslovnežev. Toda pristojne oblasti niso izkazale interesa za ponujeni predlog in vlagatelji so svojo ponudbo umaknili.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Jež, Boris. »Predor.« *Delo*, 14. avgust 1999, str. 40.

¹⁸⁰ Latal, »Sarajevski predor življenja«, str. 3.

V članku z naslovom *Predor nas je rešil, rešimo predor* je novinar v uvodu izpostavil, da je omenjeni objekt najverjetneje rešil oblegano prestolnico BiH pred lakoto, morebiti pa tudi pred zavzetjem oblegovalcev. Kot v predhodnem članku je avtor podrobneje predstavil zamisli o gradnji predora, potek gradnje objekta ter njegovo namembnost v vojnem in povojnem času. Avtor je skozi članek vključil še dele pogovora, ki ga je opravil z lastnikom stanovanjske hiše, skozi katero je potekal eden izmed vhodov v predor. V pogovoru je novinar članu družine Kolar, med drugim, zastavil vprašanje, ki se je navezovalo na namembnost predora. Tako je lastnik stanovanjske hiše podrobneje opisal namembnost predora, hkrati pa je zavračal kakršnekoli navedbe, da naj bi vojni dobičkarji uporabljali objekt za prekupčevanje oziroma sivo ekonomijo. Novinar je medvojno vlogo objekta poskušal nekoliko opisati z naslednjimi besedami: »Verjetno še nikoli ni tako malo izkopane zemlje rešilo toliko ljudi.« S temi besedami je avtor članka verjetno želel kar najbolj označiti namen predora med obleganjem Sarajeva ter hkrati opozoriti na neprimerno ravnanje pristojnih oblasti.¹⁸¹

V intervjuju z naslovom *In z Igmana je zadišalo po borovcih* je novinarka zastavljala vprašanja režiserju, med drugim ustvarjalcu dokumentarnega filma z naslovom *Tunel upanja*, Matjažu Fištravcu. V pogovoru sta se sogovornika dotaknila omenjenega dokumentarnega filma. Tako je režiser Fištravec opisoval svoje izkušnje pri snemanju filma, glede predora pa je izpostavil, da so mu v času snemanja povedali, da če ne bi bilo predora, bi se zgodila »še ena Srebrenica.« Režiser je v pogovoru označil predor za »življenjsko žilo, ki je rešila prestolnico.« Proti koncu pogovora je režiser še razkril, kako je prišlo do sklepanja koprodukcij s tujimi medijskimi hišami in najlepši trenutek snemanja.¹⁸²

V članku z naslovom *Za nekatere simbol trpljenja, za druge slabe vesti* je novinar v uvodu predstavil svojo potovanje do predora. Nato je v prvem delu članka na splošno opisal dogajanja v času obleganja Sarajeva in odnos pristojnih oblasti do omenjenega objekta. Po besedah avtorja so bosanske oblasti prejele že več zahtev za zaščito predora, toda do tega ni prišlo. Neuradno ga oblasti naj ne bi zaščitile zato, ker se s predlogom ne strinjajo Srbi in Hrvati v BiH, saj naj bi oboji menili, da bi takšna odločitev lahko zopet razdelila narode v BiH. V nadaljevanju članka je avtor predstavil muzej, ki se nahaja v hiši družine Kolar, potek gradnje predora in namembnost predora v času vojaških spopadov. Avtor je zaključil članek s tem, da mnogi danes primerjajo predor s skrivališčem Ane Frank v Amsterdamu ali Check Point Charliejem v

¹⁸¹ Bercko, Vojislav. »Predor nas je rešil, rešimo predor.« *Večer*, 4. maj 2002, str. 14.

¹⁸² Kociper, Alenka. »In z Igmana je zadišalo po borovcih.« *Nedelo*, 27. avgust 2006, str. 18.

Berlinu. Tako naj bi ga doživljali predvsem tisti, ki so preživeli obleganje Sarajeva, in tisti, ki so spremljali vojaške spopade na malih ekranih. Pri oblegovalcih, ki so v vojnem obdobju neusmiljeno dejstvovali po mestu, pa naj bi predvsem zbujal slabo vest.¹⁸³

V članku z naslovom *Tunel, ki je rešil Sarajevo* je novinarka najprej predstavila občutke, ki jih je doživela ob obisku bosanske prestolnice. Takoj zatem pa nam je podala zanimivo primerjavo sarajevskega predora s Checkpoint Charlijem. Po njenih besedah Checkpoint Charlie prikazuje »usode ljudi, ki so bežali čez berlinski zid«, v predoru pa je mogoče ugotoviti, da »so si ljudje iz popolnoma obkoljenega mesta pod zemljo izkopali izhod iz pekla.« V nadaljevanju članka je novinarka predstavila začetke in potek vojaških spopadov v Sarajevu ter drugod po državi. Po krajšem uvodu je nato nekoliko podrobneje predstavila gradnjo predora, ter njegovo vlogo v vojnem in povojnem obdobju. Proti koncu članka se je avtorica s sogovornikom dotaknila še aktualne politične situacije v državi.¹⁸⁴

V članku z naslovom *Sarajevski predor rešitve* je novinar nekoliko podrobneje predstavil življenjske pogoje med obleganjem Sarajeva in potek gradnje predora. Iz članka je prav tako razvidno, da so oblegovalci poskušali potopiti skrivni predor, poleg tega pa je še opisana trasa poti, ki je potekala od predora do Mostarja, Splita in naprej v svet. V nadaljevanju članka je avtor izpostavil, da je po koncu vojaški spopadov umrl tudi predor, saj naj bi pristojne oblasti povsem pozabile nanj. Avtor je nadaljeval članek s predstavitvijo obstoječega muzeja in zamislijo, ki je prihajala iz dežele vzhajajočega sonca, po kateri bi maloštevilni nadobudneži predor ohranili, zavarovali letališko stezo in tržili legendo o sarajevskem predoru. Toda omenjene zamisli pristojne oblasti niso sprejele. Zaradi tega je novinar nekoliko okrcal odgovorne, saj po njegovem mnenju »doslej niso storili še nič za to, da bi predor preuredili v sarajevsko turistično zanimivost, predvsem pa, da bi ga predstavili kot živi spomenik polpretekle zgodovine.«¹⁸⁵

4.3 Članki o sarajevskem predoru v tedniku Mladina

Članek z naslovom *Morbidni Disneyland* je bil eden izmed prvih člankov, ki je bil objavljen, na temo predora v tedniku Mladina. Na začetku omenjenega članka se je avtor podrobneje posvetil dogodkom, ki so se odvijali v času, ko predora še ni bilo. V tem predelu je zelo podrobno predstavil način prehoda iz mesta in obratno preko letališke steze, nato pa sledi opis

¹⁸³ Jenšterle, »Za nekatere simbol trpljenja, za druge slabe vesti«, str. 24.

¹⁸⁴ Tasi, Alja. »Tunel, ki je rešil Sarajevo.« *Primorske novice*, 27. junij 2009, str. 12.

¹⁸⁵ Latal, Zdravko. »Sarajevski predor rešitve.« *Delo*, 1. september 2011, str. 6.

razlogov, ki so botrovali k sprejemu odloka pristojnih oblasti, s katerim se je lahko gradnja predora pričela. Po podrobnejšem opisu poteka gradnje predora in njegove namembnosti, se je avtor posvetil muzeju, ki naj bi ga prostovoljno uspeli ustanoviti člani družine Kolar. Med drugim je iz članka mogoče razbrati, da so Kolarjevi lastno hišo v medvojnem obdobju podarili Sarajevu in državi BiH. S takšnim pisanjem je avtor najverjetneje želel prikazati požrtvovalnost in patriotsko držo družine Kolar ter hkrati opozoriti na pomen omenjene poteze, brez katere bi se gradnja predora zagotovo zavlekla, usoda bosanske prestolnice in države pa bi postala bolj negotova. Novinar je v nadaljevanju članka podrobneje opisal notranjost muzeja in muzejske eksponate, ki so bili na ogled v muzeju. Proti koncu članka je avtor še dodal mnenja in zamisli številnih obiskovalcev muzeja, ki so si bili enotni v tem, da objekt nerazumljivo propada zaradi oblasti, ki do tedaj niso pokazale nobenega zanimanja za njegovo obnovo. Novinar je zaključil članek z mislijo, s katero se je prav tako strinjal vodnik Edis Kolar: *»Predor je rešil nas, rešimo še mi predor, pa čeprav samo z govorjenjem o tem, kako je bilo.«*¹⁸⁶

V intervjuju z naslovom *Zasuk drugam* je novinarka zastavljala vprašanja beograjskemu režiserju Stefanu Arsenijeviću. V pogovoru so se vprašanja nanašala predvsem na film, katerega ustvarjalec je omenjeni režiser, ki je prežet z vojno tematiko. Pri enem izmed vprašanj je režiser Arsenijević odgovoril, da je *»ključni element filma predor pod pristajalno stezo sarajevskega letališča.«* Režiser je še dodal, da se večina filma odvija v predoru, *»ki bolj kot na kaj drugega spominja na greznico.«* V nadaljevanju pogovora sta se sogovornika dotaknila še vsebine filma in poteka njegovega snemanja.¹⁸⁷

Članek z naslovom *20 let od začetka obleganja Sarajeva* v uvodu opisuje obeleževanje dvajsete obletnice začetka obleganja bosanske prestolnice. V nadaljevanju članka so izpostavljeni dogodki, ki so se odvijali pred začetkom obleganja mesta, prav tako je nekoliko podrobneje opisan celoten potek obleganja. Tako je avtor oznanil, da so julija 1993 oborožene sile BiH odprle 800 metrov dolg skrivni predor, ki je po njegovih besedah povezoval predele mesta, ki so bili pod nadzorom bosanskih oblasti. Iz članka je prav tako razvidno, da so oblasti skozi predor uspele prenesti v mesto predvsem orožje in les, objekt pa naj bi služil tudi za evakuacijo ranjencev. Avtor je v članku še navedel, da so hišo v Butmirju, kjer je bil vhod v predor, po vojni z delom predora spremenili v muzej. Proti koncu članka se je avtor dotaknil še konca

¹⁸⁶ Talibećirović – Lunjo, Amir. »Morbidni Disneyland.« *Mladina*, 58/48 (2001): str. 54–55. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.mladina.si/97468/morbidni-disneyland/> (Dostop: 9. maj 2017).

¹⁸⁷ Kovač, Irena. »Zasuk drugam.« *Mladina*, 60/7 (2003): str. 56. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.mladina.si/97612/zasuk-drugam/> (Dostop: 9. maj 2017).

vojaških spopadov, obsodbe poglavitnih krivcev za obleganje Sarajeva ter napovedi razprave, katere so se udeležili nekateri domači in tuji novinarji, ki so poročali o vojni v BiH.¹⁸⁸

4.4 Članki o sarajevskem predoru pri Slovenski tiskovni agenciji

Članek z naslovom *Muslimani kopljejo tunel pod sarajevskim letališčem* je bil eden izmed prvih člankov, ki so bili objavljeni na temo predora pri Slovenski tiskovni agenciji. V omenjenem članku je novinar navedel trditve poveljnika vojske bosanskih Srbov, generala Ratka Mladića, glede gradnje in namembnosti predora. Avtor članka tako navaja, da je beograjska agencija Tanjug objavila pismo, ki je bilo namenjeno poveljniku sil ZN v nekdanji Jugoslaviji generalu Lars-Ericu Wahlgrenu, v katerem je poveljnik sil bosanskih Srbov izražal zaskrbljenost glede uporabe letališča. V omenjenem pismu je general Mladić zatrjeval, da bosanske sile in sile ZN uporabljajo letališče v namene, ki v skladu z dogovorom niso bili predvideni. Po novinarjevih navedbah je general Mladić še dodal, da so bosanske oblasti pod letališčem izkopale 620 metrov dolg predor, pripadniki sil ZN pa naj bi celotno dogajanje le opazovali. Po njegovem mnenju naj bi bil predor speljan v predmestji Butmir in Dobrinja, oblasti v Sarajevu pa naj bi kot delovno silo uporabljale srbske civiliste iz Sarajeva in Hrasnice ter vojne ujetnike. Proti koncu članka je avtor še zapisal, da je Mladić v pismu zatrjeval, da izkopavanje predora nadzoruje sin predsednika BiH, Bakir Izetbegović, objekt pa naj bi bosanske oblasti uporabljale predvsem ponoči za tihotapljenje orožja.¹⁸⁹

V članku z naslovom *V Sarajevu po petih mesecih znova odprli dve bencinski črpalki* je avtor podrobneje predstavil preskrbo z naftnimi derivati v obleganem Sarajevu. Iz članka je tako razvidno, da je vladalo precejšnje zanimanje za nakup naftnih derivatov, predvsem voznikov, ki so se vsakodnevno posluževali motornih vozil. Po navedbah novinarja je bosanska državna družba Energopetrol uvažala naftne derivate iz hrvaških pristanišč na Jadranu in prek Igmana, ki je bil pod srbskim nadzorom. Obenem je avtor še zapisal, da se »širijo tudi govorice, da bencin dovažajo skozi predor pod sarajevskim letališčem«, toda te navedbe so bosanske oblasti odločno zanikale. V članku je novinar še navedel in primerjal cene naftnih derivatov na

¹⁸⁸ »20 let od začetka obleganja Sarajeva.« *Mladina*, 5. april 2012. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.mladina.si/111094/20-let-od-zacetka-obleganja-sarajeva/> (Dostop: 9. maj 2017).

¹⁸⁹ »Muslimani kopljejo tunel pod sarajevskim letališčem.« *Slovenska tiskovna agencija*, 24. maj 1993. Dostopno na spletnem naslovu: <https://www.sta.si/11244/muslimani-kopljejo-tunel-pod-sarajevskim-letaliscem> (Dostop: 13. november 2016).

bencinskih servisih in na črnem trgu, poleg tega je še oznanil, da bodo v mestu v kratkem odprte še druge bencinske črpalke.¹⁹⁰

V članku z naslovom *Vodja britanskih liberalcev v Sarajevu* je novinar podrobneje opisal obisk vodje britanskih liberalcev, Paddyja Ashdowna, v Sarajevu. V uvodu je avtor članka izpostavil mnenje Ashdowna, v katerem je okrcal ZN in mednarodno skupnost zaradi dogajanj v Srebrenici. Tako je Ashdown izjavil, da je nesprejemljivo »razorožiti ljudi, ki jih je potrebno zaščititi in pri tem ne uspeti« in dodal, da so ti ljudje »v najboljšem primeru prevarani in v najslabšem izdani.« V nadaljevanju članka je avtor opisal srečanje Ashdowna s predsednikom vlade BiH Harisom Silajdžićem in poveljnikom Unproforja v BiH generalom Smithom. Z bosanskim premierjem sta se dotaknila razmer v vzhodni Bosni in Sarajevu, po srečanju s poveljnikom Unproforja v BiH pa je Ashdown zatrdil, da je v pogovoru vztrajal, da naj Unprofor odpre cesto, ki vodi prek Igmana. Proti koncu članka je novinar navedel, da je Ashdown prispel v Sarajevo po predoru, za katerega je povedal, da predstavlja spomenik človeške odločnosti. Ashdown je po prečkanju trase predora novinarjem dejal, da je predor visok 1,2 metra, da je zrak zadušljiv ter da voda ponekod seže vse do gležnjev. Prav tako Ashdown ni skoparil s pohvalami na račun predora, saj je dejal, da objekt ni tehnološki čudež, vseeno pa naj bi predstavljal spomenik človeške odločnosti.¹⁹¹

V članku z naslovom *Sarajevski predor rešitve – turistični objekt* je novinar v uvodu izpostavil, da so v Sarajevu s krajšo slovesnostjo obeležili tretjo obletnico izkopavanja predora. Prav tako je novinar označil predor za vez, ki je med obleganjem bosanske prestolnice predstavljala edino povezavo z ozemljem, ki je bilo pod nadzorom bosanske vlade. V nadaljevanju članka je avtor opisal začetek in potek gradnje predora, nato pa je podrobneje opisal njegovo namembnost v času vojne vihre. Poleg tega je avtor še navedel, da je predor ponekod visok »le meter in pol.« Višino predora je avtor povezoval z neugodno sestavo tal in pomanjkanjem podpornega gradbenega materiala. Iz članka je prav tako razvidno, da so oblasti, tik pred podpisom daytonskega sporazuma, v bližini omenjenega predora zgradile nov predor, ki je bil večji in širši od obstoječega. Toda, za razliko od obstoječega predora, skozi novozgrajeni predor ni nikoli stekel promet. Avtor je na koncu članka še navedel, da sta oba predora prazna in

¹⁹⁰ »V Sarajevu po petih mesecih znova odprli dve bencinski črpalke.« *Slovenska tiskovna agencija*, 28. december 1994. Dostopno na spletnem naslovu: <https://www.sta.si/113469/v-sarajevu-po-petih-mesecih-znova-odprli-dve-bencinski-crpalke> (Dostop: 13. november 2016).

¹⁹¹ »Vodja britanskih liberalcev v Sarajevu.« *Slovenska tiskovna agencija*, 16. julij 1995. Dostopno na spletnem naslovu: <https://www.sta.si/148740/vodja-britanskih-liberalcev-v-sarajevu?q=p> (Dostop: 13. november 2016).

zapuščena, toda oblasti v Sarajevu naj bi predlagale, da oba predora »spremenijo v turistične objekte, ki bodo nazorno prikazovali stanje v Sarajevu med srbsko zasedbo bosanske prestolnice.«¹⁹²

V članku z naslovom *Predor pod sarajevskim letališčem bodo obnovili* je novinar poročal o obnovi predora. Po avtorjevem mnenju je bil predor, v obdobju vojaški spopadov, dolgo časa pomembna povezava obleganega Sarajeva z zunanjim svetom. Na začetku članka je avtor navedel trditve predstavnika obrambnega ministrstva Federacije BiH, ki je za bosanski dnevni časopis, Dnevni Avaz, zatrdil, da so načrti za obnovo objekta končani ter da oblasti upajo, da bo obnova končana v štiridesetih dneh. V nadaljevanju članka je novinar nekoliko podrobneje osvetlil namembnost predora v času vojaških spopadov, proti koncu članka je še navedel dolžino in dimenzije omenjenega objekta.¹⁹³

V članku z naslovom *Deseta obletnica začetka obleganja Sarajeva* je novinar v uvodu strnil najpomembnejše podatke, ki se vsebinsko navezujejo na obleganje Sarajeva. V nadaljevanju članka je avtor izpostavil predvojna in medvojna dogajanja ter težke življenjske pogoje med obleganjem Sarajeva. Poleg navedenega je avtor izpostavil najbolj krvave incidente in napade, med katerimi sta zagotovo najbolj znana pokol na tržnici Markale in uničenje sarajevske knjižnice, Viječnice. V nadaljevanju članka je novinar nekaj besed namenil vzpostavitvi sarajevskega zračnega mostu, nato pa je zapisal, da je bosanskim silam julija 1993 uspelo odpreti 800 metrov dolg predor pod sarajevskim letališčem. Po navedbah avtorja je predor povezoval mesto z mestno četrtjo, ki je bila pod nadzorom bosanskih sil. S pomočjo predora naj bi bosanske oblasti uspele v mesto prenesti predvsem orožje in les, hkrati pa naj bi prav tako prestavljal evakuacijsko pot za številne ranjence. Proti koncu članka je avtor opisal ofenzivo, ki so jo sprožile bosanske sile, letalske napade sil zveze Nato ter podpis daytonskega mirovnega sporazuma.¹⁹⁴

¹⁹² »Sarajevski predor rešitve – turistični objekt.« *Slovenska tiskovna agencija*, 30. julij 1996. Dostopno na spletnem naslovu: <https://www.sta.si/223370/sarajevski-predor-resitve-turisticni-objekt?q> (Dostop: 13. november 2016).

¹⁹³ »Predor pod sarajevskim letališčem bodo obnovili.« *Slovenska tiskovna agencija*, 30. november 1996. Dostopno na spletnem naslovu: <https://www.sta.si/246993/predor-pod-sarajevskim-letaliscem-bodo-obnovili> (Dostop: 13. november 2016).

¹⁹⁴ »Deseta obletnica začetka obleganja Sarajeva.« *Slovenska tiskovna agencija*, 5. april 2002. Dostopno na spletnem naslovu: <https://www.sta.si/635462/deseta-obletnica-zacetka-obleganja-sarajeva> (Dostop: 13. november 2016).

4.5 Članki in televizijski posnetki o sarajevskem predoru na RTV Slovenija

V članku z naslovom *Sarajevski predor kot spomin in opomin* je avtor v uvodu izpostavil upanja in pričakovanja Sarajevčanov, da bodo mestne oblasti pričele s prenovo predora. V nadaljevanju članka je novinar zapisal, da je bil predor zgrajen pred 15 leti ter da se je sčasoma na več mestih porušil, ponekod pa naj bi ga zasule pristojne oblasti. Novinar je glede obnove predora zapisal, da oblasti želijo narediti spomenik, ki bi spominjal na čas med vojno, v katerem so bile družine razdeljene, številni sosede pa prisiljeni v vojaške spopade. Po novinarjevih besedah so mestne oblasti s prenovljenim objektom želele opomniti tudi vse bolj številne turiste na grozote v pretekli vojni. V nadaljevanju članka je avtor opozoril na omejene finančne zmogljivosti oblasti in na pomanjkanje možnih vlagateljev. Tako je novinar najverjetneje želel opozoriti na morebitno upočasnitev izvedbe omenjenega projekta. S prenovo objekta se je med drugim strinjal tudi general bosanskih sil, Ismet Hadžić, ki je med drugim dejal, da bi oblasti morale obnoviti predor, da bi se prebivalcem BiH in celemu svetu pokazalo, kako je mesto v vojnih časih živelo in preživelo. General Hadžić je prav tako menil, da bo v primeru obnove predor zagotovo postal glavna turistična atrakcija v mestu. Proti koncu članka je avtor še dodal, da bi projekt »lahko pridobil slavo predorov Cu Či v Vietnamu in hiše Anne Frank« in hkrati opozoril, da bi stare delitve v državi, ki onemogočajo hitrejše zbiranje sredstev ter prepričanje mnogih, ki menijo, da je v oslABLjeni ekonomiji države čas za druge investicije, lahko nekoliko upočasnile ali celo zaustavile izvedbo omenjenega projekta.¹⁹⁵

Na televizijskem posnetku, ki je bil objavljen v osrednji informativni oddaji Dnevnik, je novinar obiskal stanovanjsko hišo družine Kolar, skozi katero je potekal eden izmed vhodov v predor. Na posnetku je moč videti omenjeno hišo z uničeno streho in prerešetanim ometom ter obnovljen in urejen spominski muzej. V spominskem muzeju je moč videti poseben voziček, na katerem so prevažali predsednika BiH, ter ostale muzejske eksponate. Novinar je prav tako opravil pogovor z enim izmed članov družine Kolar; in sicer z Edisom Kolarjem. V pogovoru sta se sogovornika dotaknila samega predora, predvsem njegove namembnosti v vojnem in povojnem obdobju. Edis Kolar je tako dejal, da je v času vojne prehodilo traso predora okoli tri milijone ljudi in hkrati opozoril na težak položaj samega objekta.¹⁹⁶

¹⁹⁵ »Sarajevski predor kot spomin in opomin.« *Prvi interaktivni multimedijijski portal, MMC RTV Slovenija*, 16. avgust 2008. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.rtv slo.si/tureaventure/novice/sarajevski-predor-kot-spomin-in-opomin/201191> (Dostop: 12. maj 2017).

¹⁹⁶ TV DOK, *vka d 3369/2*, »Sarajevo, predor pod letališčem, izkopan med vojno – obnovljen in urejen kot spominski muzej.« *Dnevnik*. Ljubljana: TV Slovenija, 26. september 1999, 00:30:33 min.

4.6 Članki o sarajevskem predoru na multimedijem portalu 24ur.com

Članek z naslovom *Zakaj je morala umreti Aida?* je bil objavljen ob 21. obletnici začetka obleganja bosanske prestolnice. V uvodnem delu članka je novinar izpostavil pomembnejše podatke, ki se navezujejo na obleganje Sarajeva, nato pa je vstavil dele pogovora, katerega je Sarajevčan, Fahrudin Kučuk, opravil s sarajevsko tiskovno agencijo Anadoluja. V nadaljevanju članka je avtor predstavil začetke obleganja Sarajeva, oblegani obroč okoli mesta ter večje incidente in napade. Proti koncu članka je avtor navedel, da sta bila skozi celotno obdobje obleganja močno prisotna lakota in pomanjkanje. Toda po novinarjevih besedah je imel predor velike zasluge za redno preskrbo z življenjskimi potrebščinami in zdravili, s katerimi je oblastem uspelo vsaj nekoliko premostiti težke življenjske razmere v mestu. Avtor je glede predora še zapisal, da je bil velika skrivnost, toda hkrati tudi stik z zunanjim svetom. Na koncu članka je novinar navedel še dimenzije predora, njegovo dolžino ter opisal namembnost objekta v vojnem in povojnem obdobju.¹⁹⁷

V članku z naslovom *Mož, ki je pomagal graditi skrivnost Sarajeva: 'Zgodbe omenjajo samo določene ljudi, pravih junakov pa ne'* je novinarka zelo podrobno opisala prve zamisli o deblokadi mesta, začetke gradnje predora, gradnjo objekta ter njegovo namembnost v vojnem in povojnem obdobju. Tako je v uvodnem delu članka avtorica izpostavila potek obleganja Sarajeva ter nevaren prehod iz mesta in obratno preko letališke steze, nato pa je predstavila zamisli o deblokadi mesta ter začetke gradnje skrivnega prehoda. Iz članka je prav tako razviden celoten potek gradnje predora, mestoma pa je avtorica članka podkrepila svoje trditve z navajanjem podatkov glede dimenzij in dolžine predora ter količin prenesenega blaga. V članek je novinarka vstavila tudi dele pogovora, ki ga je opravila z nekdanjim kopačem predora, Abidom Jašarjem. Proti koncu članka je avtorica povzela navedbe portala *Slobodna Bosna*, iz katerih je moč razbrati, da so bili člani družine Kolar vojni dobičkarji. Tako je iz članka razvidno, da so člani družine Kolar v medvojnem obdobju skladiščili velike količine cigaret v lastni hiši, v zameno pa naj bi prejeli od sarajevske tobačne tovarne okoli 150 evrov na mesec. Poleg tega iz članka še izvemo, da je vhod v predor potekal skozi sosednjo hišo družine Bijelonja in nikakor ne skozi hišo Kolarjevih, katerim je, po besedah avtorice, uspelo sčasoma s pomočjo poznanstev in dobrih političnih povezav narediti dobičkonosen posel. Tudi v tem članku je bil omenjen obstoj več skrivnih predorov, ki naj bi prav tako povezovali mesto s svobodnimi ozemlji. Po besedah sogovornika je bil eden izmed predorov zgrajen tik pred

¹⁹⁷ »Zakaj je morala umreti Aida?« *Multimedijски portal 24ur.com*, 5. april 2013. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.24ur.com/novice/svet/zakaj-je-morala-umreti-aida.html> (Dostop: 13. maj 2017).

koncem vojaških spopadov, a ga je zaradi nezainteresiranosti oblasti uspela zaliti voda. Sogovornik je prav tako dejal, da obstajajo še številne zgodbe, ki še niso bile povedane. Mednje zagotovo sodi zgodba o neuresničenem načrtu, s katerim so oblasti želele zgraditi predor pod letališko stezo za namen cestnega prometa. Novinarica je zaključila članek z besedami sogovornika, ki ni skoparil s kritikami na račun upravljalcev spominskega kompleksa in pristojnih oblasti. Tako je dejal, da danes v spomeniškem kompleksu ni zaposlena niti ena oseba, ki bi bila kakorkoli zaslužna za izgradnjo objekta ali za ustanovitev omenjenega kompleksa. Sogovornik je med drugim še dodal, da so zaposlitev v spomeniškem kompleksu dobile predvsem osebe, ki so bile blizu oblastem in tisti, ki si nikakor niso zaslužili, da bi bili predoru blizu, kaj šele, da bi ga predstavljali vedno številčnejšim turistom.¹⁹⁸

5 Zaključek

Sarajevski predor je v času svojega delovanja zagotovo uspel razrešiti številne dileme, ki so se pojavljale od samega začetka vojaških spopadov v BiH. Predvsem je potrebno izpostaviti, da so se začela pojavljati namigovanja in vprašanja o tem, ali sta Sarajevo ter BiH sposobna preživeti vojaške spopade brez rednejšega dotoka orožja in oskrbe z osnovnimi življenjskimi potrebščinami. Ravno zaradi tega so se oblasti v Sarajevu odločile za projekt, ki je s svojo namembnostjo nedvomno uspel zagotoviti mestu in njegovim prebivalcem nekoliko rednejšo oskrbo z različnim blagom, neodvisno od zračnega mostu, ki je bil pod pristojnostjo sil ZN. Hkrati je potrebno poudariti, da je skrivni predor s svojimi dokaj skromnimi dimenzijami predstavljal rešilno bilko za bosansko prestolnico. Današnji član predsedstva BiH, Bakir Izetbegović, je vlogo predora ponazoril z besedami: *»To je ravno tako, kot če bi celoten človeški organizem hranili oz. če bi organizem dihal skozi slamico premera človeškega lasu.«*¹⁹⁹

Odziv celotne mednarodne skupnosti, ki skozi celotno obdobje vojaških spopadov ni bil po volji bosanski vladi, je oblasti v Sarajevu prisilil k iskanju načinov, s pomočjo katerih bi lahko vsaj nekoliko omilili težak položaj prebivalcev in obrambnih sil v prestolnici. Inženir, Nedžad Branković, ki je tudi sam sodeloval pri gradnji predora je odziv mednarodne skupnosti komentiral takole: *»Nikakor ne morem mimo dejstva, da sem bil prisiljen na koncu 20. stoletja*

¹⁹⁸ Zupan, Urša. »Mož, ki je pomagal graditi skrivnost Sarajeva: 'Zgodbe omenjajo samo določene ljudi, pravih junakov pa ne'.« *Multimedijski portal 24ur.com*, 30. julij 2016. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.24ur.com/novice/svet/moz-ki-je-pomagal-graditi-najvecjo-skrivnost-sarajeva-zgodbe-o-tunelu-omenjajo-samo-dolocene-ljudi-pravih-junakov-pa-ne.html> (Dostop: 13. maj 2017).

¹⁹⁹ *Tunel spasa*, 00:11:29 min.

sodelovati v projektu, kjer smo morali kopati predor pod zemljo, samo da bi rešili lastna življenja ter da bi se lahko vojaško ubranili. To je zares grozljivo spoznanje, da se lahko kaj takega zgodi v srcu Evrope in kar se je v resnici tudi zgodilo.»²⁰⁰

O vlogi sarajevskega predora v medvojnem in povojnem obdobju so poročali tudi mediji v Sloveniji. Pri pisanju diplomske naloge sem se osredotočil predvsem na pomembnejše slovenske medije, v katerih so bili objavljeni številni zanimivi članki glede omenjenega objekta. Dostopnost do virov ni bila povsod enaka, tako je bilo ponekod potrebno čakati dlje časa na odobritev dostopa oz. ogleda, ponekod pa je bil dostop dosti lažji. Največ člankov o predoru je bilo moč zaslediti v časopisni dokumentaciji Dela, kjer obstaja poseben časopisni fond, v katerem so zbrani članki iz različnega časopisja v Sloveniji, ki se navezujejo na omenjeni objekt. Pri Slovenski tiskovni agenciji je bilo prav tako dosti napisanega na temo predora, nato si sledijo tednik Mladina, multimedijiški portal 24ur.com in RTV Slovenija.

Predvsem je potrebno izpostaviti, da se je neposredno o samem predoru največ pisalo v povojnem času. V medvojnem času so se novinarji v člankih, ki so se nanašali na politično in vojaško tematiko v Sarajevu ter drugod po državi, največkrat predora le dotaknili. V prvih člankih, ki so vsaj nekoliko opisovali skrivni prehod, so se novinarji osredotočali na dolžino objekta, njegove dimenzije in na njegovo namembnost. Tako so večinoma nastajali članki, v katerih je bil predor omenjen posredno, nekoliko kasneje pa so novinarji začeli pisati bolj poglobljene članke, v katerih so poskušali karseda natančno približati in predstaviti objekt bralcem. V povojnem obdobju so novinarji pisali članke o predoru z nekoliko spremenjenim pristopom. Iz člankov je namreč razvidno, da se predor večinoma omenja kot turistična zanimivost Sarajeva in ne več kot objekt, od katerega je odvisno preživetje prestolnice ter posledično države. Spremenjen pristop je nekoliko pričakovan, saj je bil dostop do objekta, v povojnem obdobju, močno olajšan. Tako so novinarji skozi članke večinoma poročali o nastanku predora, njegovi vlogi med obleganjem Sarajeva ter o njegovem položaju v povojnem obdobju. V nekaterih člankih so novinarji opravili tudi pogovore z lastniki stanovanjske hiše, skozi katero je potekal eden izmed vhodov v predor. Na splošno bi lahko povedali, da je večina člankov, ki so nastali v povojnem obdobju, napisana zelo podobno. Zato je nekoliko oteženo opraviti bolj poglobljeno analizo člankov, saj se večina izmed njih ukvarja s tematiko na podoben ali celo enak način.

²⁰⁰ *Tunel spasa*, 00:11:36 min.

Na splošno bi lahko rekli, da so mediji v Sloveniji razmeroma podrobno in redno poročali o predoru v različnih časovnih obdobjih. Pri nekaterih medijih je mogoče opaziti, da so pogosteje poročali o omenjenem objektu, nekateri pa bolj redko. Kakorkoli že, predor je s svojo namembnostjo uspel pritegniti čez čas veliko zanimanja, kar lahko med drugim opazimo tudi v slovenskih medijih.

6 Viri in literatura

6.1 Časopisni viri

Delo, 1994–2011

Jana, 1994–1995

Mladina, 2001–2003

Nedelo, 1999–2006

Primorske novice, junij 2009

Republika, avgust 1995

Večer, maj 2002

6.2 Objavljeni viri

TV DOK, *vka d 3369/2*, Dnevnik, *Sarajevo, predor pod letališčem, izkopan med vojno – obnovljen in urejen kot spominski muzej*, 26. september 1999.

6.3 Elektronski viri

Mož, ki je pomagal graditi skrivnost Sarajeva: 'Zgodbe omenjajo samo določene ljudi, pravih junakov pa ne'.

<http://www.24ur.com/novice/svet/moz-ki-je-pomagal-graditi-najvecjo-skrivnost-sarajeva-zgodbe-o-tunelu-omenjajo-samo-dolocene-ljudi-pravih-junakov-pa-ne.html>

(Dostop: 13. maj 2017).

Zakaj je morala umreti Aida?

<http://www.24ur.com/novice/svet/zakaj-je-morala-umreti-aida.html>

(Dostop: 13. maj 2017).

20 let od začetka obleganja Sarajeva.

<http://www.mladina.si/111094/20-let-od-zacetka-obleganja-sarajeva/>

(Dostop: 9. maj 2017).

Sarajevski predor kot spomin in opomin.

<http://www.rtv slo.si/tureavanture/novice/sarajevski-predor-kot-spomin-in-opomin/201191>

(Dostop: 12. maj 2017).

Deseta obletnica začetka obleganja Sarajeva.

<https://www.sta.si/635462/deseta-obletnica-zacetka-obleganja-sarajeva>

(Dostop: 13. november 2016).

Muslimani kopljejo tunel pod sarajevskim letališčem.

<https://www.sta.si/11244/muslimani-kopljejo-tunel-pod-sarajevskim-letaliscem>

(Dostop: 13. november 2016).

Predor pod sarajevskim letališčem bodo obnovili.

<https://www.sta.si/246993/predor-pod-sarajevskim-letaliscem-bodo-obnovili>

(Dostop: 13. november 2016).

Sarajevski predor rešitve – turistični objekt.

<https://www.sta.si/223370/sarajevski-predor-resitve-turisticni-objekt?q>

(Dostop: 13. november 2016).

V Sarajevu po petih mesecih znova odprli dve bencinski črpalki.

<https://www.sta.si/113469/v-sarajevu-po-petih-mesecih-znova-odprli-dve-bencinski-crpalki>

(Dostop: 13. november 2016).

Vodja britanskih liberalcev v Sarajevu.

<https://www.sta.si/148740/vodja-britanskih-liberalcev-v-sarajevu?q=p>

(Dostop: 13. november 2016).

Zadnji let po sarajevskem zračnem mostu.

<https://www.sta.si/181617/zadnji-let-po-sarajevskem-zracnem-mostu>

(Dostop: 19. november 2016).

Tunel spasa, spomenički kompleks Ratni tunel D-B.

<http://tunelspasa.ba/#Dobrodo%C5%A1li>

(Dostop: 2. april 2017).

Sarajevski ratni tunel.

<https://www.youtube.com/watch?v=bH1VH2etm1I>

(Dostop: 22. april 2017).

Opsada Sarajeva i Tunel spasa.

https://www.youtube.com/watch?v=udnq_CLUCvg

(Dostop: 22. april 2017).

Tunel spasa.

<https://www.youtube.com/watch?v=sgaQAFWKYsI>

(Dostop: 23. april 2017).

6.4 Literatura

Andreas, Peter. *Modre čelade in črni trg: Umetnost preživetja v obleganem Sarajevu*. Uredil Andrej Poznič, prevedla Lea Širok in Andrej Poznič. Mengeš: Ciceron, 2009.

Blitz, Brad K. *War and change in the Balkans: nationalism, conflict and cooperation*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2006.

Glenny, Misha. *The fall of Yugoslavia: the third Balkan war*. London: Penguin Books, 1992.

Kuzmanić, Tonči, Truger Arno. *Yugoslavia, war*. Ljubljana: Peace Institute; Schlaining: Austrian Study Centre for Peace and Conflict Resolution, 1992.

Malcolm, Noel. *Bosna: kratka povijest*. Sarajevo: Biblioteka Memorija, 2011.

O'Shea, Brendan. *The modern Yugoslav conflict 1991-1995. Perception, deception and dishonesty*. London, New York: Routledge, 2012.

Pirjevec, Jože. *Jugoslovanske vojne: 1991-2001*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2003.

Rogel, Carole. *The breakup of Yugoslavia and the war in Bosnia*. Westport (Connecticut); London: Greenwood Press, 1998.

7 Seznam prilog

7.1 Priloga 1 – Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 19. julij 2017.

Kenan Kozlica

7.2 Priloga 2 – Izjava kandidata / kandidatke

Spodaj podpisani/a _____ izjavljam, da je besedilo
diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in

dovoljujem / ne dovoljujem
(ustrezno obkrožiti)

objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum:

Podpis kandidata / kandidatke: